

FAZA TIMPURIE A CULTURII VINÈA ÎN TRANSILVANIA

Repere ale orizontului cronologic și etnocultural

- studiu dedicat profesorului Iuliu Paul la împlinirea vârstei de 70 de ani -

I. Așezări aparținând culturii Vinèa, faza timpurie, din Transilvania.

În acest subcapitol al lucrării vom trece în revistă descoperirile culturii Vinèa, faza timpurie, din Transilvania și vom căuta să definim principalele caracteristici ale evoluției cronologice și culturale ale acestora (o primă încercare în acest sens, făcută de același autor: LUCA 1999b, 8-9, a1-c1).

Pornim în excursul nostru de la constatarea generală că descrierea descoperirilor acestui orizont cronologic și cultural s-a fundamentat pe o eroare metodică, și anume pe confundarea descoperirilor vinèiene cu cele turdășene - entități deosebite în mod cert din punct de vedere cronologic, cultural și tipologico-stilistic (LAZAROVICI 1977a, 28-32; 1977b, 223 și urm.; 1979, 123, 132, 135; 1981, 183-184) - și de nașterea unei terminologii și concepții (Vinèa-Turdaș, Turdaș-Vinèa) deosebit de păguboasă pentru istoriografia problemei, mai ales pentru că mare parte a cercetătorilor străini, dar și a multor români, au preluat aceste concepte nefiltrate prin spiritul critic ce ar rezulta în urma unei cunoașteri temeinice a culturii Vinèa (DRAȘOVEAN 1996, 28, 94; LUCA 1997, 72-73; 1999b, 9). Este drept că principala sursă de eroare în judecarea tipologico-stilistică a celor două culturi a fost colecția Zsófiiei von Torma și, mai ales, cartea redactată de M. Roska pe seama acestei colecții (ROSKA 1941). Modul de constituire al colecției, dar și apelul obsesiv al criticilor la planșele desenate ale lucrării (asemănările ale formelor sau ornamentelor dintre anumite culturi determinând confuzii cronologice și, implicit, culturale) a făcut ca mistificarea să continue. De ce afirmăm aceasta? Cercetările ultimului deceniu din Ardeal au arătat că nu se poate vorbi despre cultura Turdaș decât de la orizontul cronologic și cultural paralel - păstrând prudența de rigoare - cu Vinèa B2 final (DRAȘOVEAN 1996, 94; 1997, 7-8; DRAȘOVEAN-MARIȘ 1998, 98-100; LUCA

1997b, 73; 1999b, 8-16), ceea ce exclude contemporaneitatea dintre cultura Vinèa, faza timpurie, și situl și cultura Turdaș.

Pentru a dovedi - implicit - această realitate cronologică a trebuit să aflăm, prin mijloacele pe care ni le dă cercetarea istorico-arheologică, ce se întâmplă în Ardealul de la sfârșitul neoliticului timpuriu și începutul neoliticului dezvoltat (Vinèa A1-B1). În consecință, am urmat, în demersul nostru, trei căi principale de studiu: cea bibliografică, cea de depozit și cea a săpăturilor arheologice sistematice, corelate cu cercetări de suprafață. Astfel că vom trece în revistă, în continuare, așezările vinèiene timpurii - nu turdășene sau turdășeano - vinèiene, ori vinèiano - turdășene - din acest areal geografic.

1. Materiale vinèiene timpurii descoperite la Aiud-Cetățuie (jud. Alba).

Sabin Adrian Luca, Horia Ciugudean

Situl arheologic de la Aiud-Cetățuie este semnalat de Horia Ciugudean (CIUGUDEAN 1978). Cu acest prilej autorul descoperirilor ne relatează despre culturi preistorice cum ar fi Coțofeni (fazele I și III), Wietenberg, Basarabi, sau clasice (epoca romană) și post-clasice (perioada medievală timpurie). Studiind planșele publicate am considerat că o parte din materialele ce au văzut lumina tiparului (mai precis Fig. 5/1, 10 în articolul citat) aparțin unui orizont eneolitic târziu, culturii Bodroghkeresztúr (LUCA 1999, 49, Punct 1a). Redesenând în Muzeul din Aiud materialele arheologice publicate atunci am constatat că această grupă de fragmente ceramice reprezintă cel mai bine momentul cronologic și cultural de înlocuire al purtătorilor grupului Decea Mureșului cu purtătorii fazii clasice a culturii Bodroghkeresztúr pe Mureșul mijlociu.

Între materialele publicate de H. Ciugudean este și un fragment ceramic (Fig. 5/6 în articolul său) cu factură specific neolitică. Săpăturile recente efectuate în acest sit (lucrări din vara anului 1999 conduse de H. Ciugudean și S. A. Luca) au dus la descoperirea unor fragmente ceramice neolitice, dintre care două sunt extrem de importante pentru orizontul cronologic de care ne ocupăm în acest moment. Unul dintre acestea este o bucată din peretele unui vas puternic bitronconic, cu gâtul cilindric, scurt, umărul scurt, ascuțit și despărțit de corpul vasului prin lippenrand, cărămiziu, cu slipul căzut, foarte bine ars și degresat cu nisip fin. Al doilea este un fragment din concavitatea inferioară a unui picior de vas plin, suplu, puternic arcuit și având aceleași caracteristici ale pastei ca și fragmentul ceramic descris anterior.

Încadrarea cronologică și culturală a celor două fragmente ceramice poate fi pusă în legătură, cu rezervele de rigoare ce decurg din faptul că nu avem încă un strat de cultură sau complexe corespondente acestora, cu orizontul vinëian timpuriu, mai precis cu faza A2 (poate A3) a culturii Vinëa.

Materialele arheologice se află la Muzeul din Aiud și Muzeul Național al Unirii din Alba Iulia.

Cercetările sistematice pentru cunoașterea mai aprofundată a sitului arheologic de aici vor continua - fără îndoială - și în anii următori.

2. Balomir - Gura Văii Cioarei (jud. Alba).

Sabin Adrian Luca

Așezarea se află, după descrierea autorului descoperirii (VLASSA 1967, 404-408; 1969, 513-540; 1976, 114-118), la aproximativ 500 m V de situl arheologic de la Tărtăria. Periegezele noastre arată că distanța dintre cele două așezări este puțin mai mare decât cea amintită anterior și că orientarea sa în funcție de punctele cardinale - din nou raportată față de celebrul sit arheologic de la Tărtăria - este S-V. Așezarea se află pe marginea din stânga a văii pâraului Cioarei, în apropierea vărsării acestuia în Mureș. Pârâul curge acum la o distanță de aproximativ 50 de m N de una dintre extremitățile sitului. Partea de N a așezării neolitice a fost distrusă de o carieră pentru exploatarea nisipului, aici descoperindu-se, din când în când, artefacte preistorice.

Materialele arheologice de la Balomir-Gura Văii Cioarei au fost descoperite și publicate de regretatul Nicolae Vlassa (VLASSA 1967, 404-408; 1969, 513-540; 1976, 114-118). Aici se află, după descrierile sale, un strat cultural Starëvevo-Criș târziu în care s-au descoperit și materiale ceramice specific vinëiene timpurii (picioare pline și zvelte de vas) și un ac de cupru asemănătoare celor din mediul cultural Precucuteni, ce se dezvoltă în eneolitic (VLASSA 1976, 118). Pentru N. Vlassa apariția acestei piese se constituie - chiar dacă a fost descoperită în afara vreunui complex arheologic închis - într-un argument pentru includerea orizontului cronologic al stațiunii neolitice timpurii de la Balomir în rândul celor contemporane cu Vinëa A, mai precis într-un orizont Metalicum timpuriu. Forma sa (secțiunea pătrată), la fel ca și analogiile citate de autorul descoperirilor ne face să încadrăm obiectul într-un orizont cronologic mai târziu, contemporan cu manifestările culturale turdășene (Vinëa C sau post-Vinëa C) sau chiar mai târzii (am descoperit în periegeze și materiale ceramice Coțofeni), ceea ce nu scade prea mult din valoarea cronologică și culturală a nivelului cu descoperiri de material ceramic vinëian timpuriu descris de autor.

Fl. Drașovean încadrează această stațiune (materialele ceramice publicate de N. Vlassa) în plină fază a IV-a a culturii Starëvevo-Criș (DRAȘOVEAN 1981, 34, Fig. 1) la un orizont cronologic la care pe valea Mureșului se realizase simbioza Starëvevo-Criș - Vinëa A.

3. Cerișor - Peștera Cauce (jud. Hunedoara).

Sabin Adrian Luca, Cristian Roman

Peștera cu acest nume este descoperită de mai multă vreme (ANDRIȚOIU 1979, 21). „Redescoperită” în anul 1997 (LUCA-ROMAN-BĂICOANĂ 1998, 19), aceasta a fost cercetată sistematic, de-a lungul a mai multor campanii de săpături arheologice efectuate între anii 1997-1999 (LUCA 1999a, 6-7), sub coordonarea autorilor acestei note, de o echipă de studenți de la Universitatea Lucian Blaga din Sibiu. Unele dintre materialele arheologice - încă nepublicate, dar aflate în curs de prelucrare - pot aparține, ca factură, forme sau ornamentație, fazelor timpurii ale culturii Vinëa.

Materialele arheologice se află la Muzeul Castelul Corvineștilor din Hunedoara.

4. Hunedoara - Biserica Sf. Nicolae (jud. Hunedoara).

Sabin Adrian Luca

Cercetările arheologice întreprinse în anul 1997 de Z. K. Pinter și M. Țiplic pentru cunoașterea mai aprofundată a realităților istorico - arheologice care caracterizează monumentul de arhitectură bisericească reprezentat de biserica Sf. Nicolae din municipiul Hunedoara au dus și la descoperirea unor materiale arheologice ceramice cu caracteristici similare culturii Vinăa A (LUCA 1999a, 15, 60).

Încadrarea cronologică și culturală a acestor materiale arheologice este relativ greu de făcut datorită observațiilor stratigrafice minime și a materialului arheologic extrem de fragmentar dar, după opinia noastră, ele sunt mai târzii decât cele publicate din descoperirile de la Grădina Castelului și Biserica Reformată, puncte arheologice existente pe Dealul Sânpetru (DRAȘOVEAN 1986; LUCA 1999a, 58-61). Cronologia relativă a materialelor ceramice de pe Dealul Sânpetru este paralelizată cu Starčevo-Criș IIIB-IVA, iar cele de la biserica Sf. Nicolae trebuie să fie încadrate în faza Vinăa A3, cel mai târziu.

5. Iernut Bideșcutul Mare (jud. Mureș).

Sabin Adrian Luca

Așezarea încadrată cronologic la sfârșitul neoliticului timpuriu și situată în hinterlandul agricol al localității Iernut, în punctul Bideșcutul Mare (VLASSA 1970, 167-176; 1976, 107-112) se află pe o terasă înaltă situată pe malul unui fost braț al Mureșului, astăzi înmlăștinit. Un alt punct arheologic cu materiale arheologice aparținând aceleiași culturi s-a descoperit în punctul Hulpști (VLASSA 1966, 402). Distanța dintre cele două puncte cu descoperiri arheologice este de câteva sute de metri, descoperirile putând fi parte al aceleiași complex arheologic având o stratigrafie orizontală complexă.

Caracteristicile materialului arheologic aparținător acestei stațiuni - cel puțin cel publicat - nu permite o altă încadrare cronologică și culturală decât cea Starčevo-Criș târzie (poate IV A, chiar dacă apariția barbotinei stropite - Fig. 4/13-14 - ne-ar putea permite și o încadrare în faza a III-a a culturii amintite). Prezența măciucii de piatră perforate dintr-o singură parte (VLASSA 1976, Fig. 4/11) nu este o rari-

tate absolută pentru acest orizont cronologic, un obiect perforat, realizat din piatră, descoperindu-se și într-un nivel Vinăa A de la Liubcova-Ornița (LUCA 1998, 24, Fig. 2/8). Marele semn de întrebare este ridicat la descoperirile acestui orizont din punctul în discuție de prezența unui rest de turnare din cupru, descoperit în stratul de cultură (VLASSA 1976, Fig. 4/1), care este un argument folosit de autor pentru a încadra orizontul cultural și cronologic al stratului neolitic vechi într-un Metalicum timpuriu. Studiind planul de la Fig. 2 cuprins în această lucrare constatăm prezența unor complexe de tip Noua (bronz târziu) în imediata apropiere a descoperirii amintite aici. Acestora (locuitorilor epocii bronzului târziu) le poate aparține, cu mai multă probabilitate, restul de turnare pomenit, mai ales că cele mai vechi piese realizate din cupru sunt obținute prin baterea la cald a unor bucăți de cupru nativ și nu prin procedeul turnării (cel puțin în accepțiunea noastră) după cum ne-o arată această picătură de metal.

Argumentele anterioare legate de ceramică ne fac să nu putem încadra stațiunea de la Iernut - Bideșcutul Mare decât într-un orizont cronologic anterior venirii primilor vinăeni sau - poate - într-un moment în care aceștia s-au instalat pe valea Mureșului ne-având, însă, în această microzonă, un contact direct și cu locuitorii stațiunii publicate de N. Vlassa.

6. Materiale vinăene timpurii din descoperirile de la Limba (fostă Dumbrava) - Vărar, Șesul Orzii și Bordane (jud. Alba).

Sabin Adrian Luca

Săpăturile arheologice sistematice de la Limba sunt executate în două momente cronologice diferite, dispuse în timp la distanță de aproape 50 de ani, fapt ce face necesară reinterpretarea cronologică și culturală a sitului.

Primele cercetări sistematice aparțin lui Dumitru și Ion Berciu și se desfășoară în anii 1944 și 1947 (BERCIU-BERCIU 1949, 18-19). Atunci se semnalează prezența materialelor arheologice aparținând culturii „Turdaș” în mai multe puncte, la vest de sat (Vărar, dealul Coliba Barcului, Văraia și Bordane - BERCIU-BERCIU 1949, 20). Mare parte a materialelor arheologice descoperite atunci lasă să se întrevedă existența unui orizont cronologic vinăen timpuriu (BERCIU-BERCIU 1949, Fig. 15; 17/4; 18-19; 21/1, 4, 9-11). Calitatea desenelor - în

care nu sunt concordanțe între forma profilului și desenarea vederii perpendiculare pe fragmentul ceramic -, ca și descrierile de factură și mod de realizare a ornamentelor - realizate după criterii proprii - au făcut ca aceste descoperiri deosebit de importante să nu-și aibă locul bine meritat în istoriografia problematicii vinëiene timpurii.

Redesenând unele materiale ceramice aflate în Muzeul Național al Unirii din Alba Iulia am constatat că există multe vase și alte obiecte ale orizontului cronologic vinëian timpuriu, între care și vasul ilustrat la Fig. 7/4 având caneluri pe umăr dispuse într-o manieră specifică momentului.

În anul 1978 colegul H. Ciugudean publică, între altele, și fragmente ceramice și de plastică vinëiană timpurie provenind din periegheze efectuate la Limba (CIUGUDEAN 1978a, 50, 52, Fig. 8/3-16). Cu această ocazie se publică și alte materiale arheologice (Fig. 8/4-5, 8-9, 11 la același autor) ce pot aparține unui orizont cronologic vinëian timpuriu.

Redesenând unele dintre aceste materiale ceramice descoperite atunci se pot observa castroanele puternic bitronconice cu gâtul și umărul foarte scurt, străchinile bitronconice și picioarele de vas cu scobitura părții inferioare bine evidențiată (Fig. 7/1-3, 6-7). S-au descoperit, de asemenea, și statuete specifice perioadei (Fig. 7/5). Studiul efectuat pe eșantionul provenit din această periegheză, dar și pe cel excavat prin săpăturile fraților Dumitru și Ion Berciu, arată că factura ceramicii este de cele mai multe ori diferită de cea turdășeană, existând multe fragmente ceramice de culori închise, bine lustruite, ornamentate prin efectul cromatic blacktopped sau, în cazul picioarelor de vas, pictate pe toată suprafața cu o substanță roșie și puternic lustruite, într-un mod de realizare tehnologică specific vinëiană timpurie. Meandrele incizat-punctate sunt realizate, de asemenea, în aceeași manieră. Cele mai timpurii materiale arheologice vinëiene vechi din aceste eșantioane pot fi încadrate la orizont Vinëa A2, neexcluzând - însă - posibilitatea existenței unui orizont și mai vechi al acestei culturi.

Alte caracteristici ale eșantioanelor studiate arată că aici mai sunt cel puțin două alte componente culturale încadrabile la orizonturi culturale mai timpurii (Starëvo-Criș) sau mai târzii (Turdaș?) decât cel al orizontului crono-

logic vinëian timpuriu (care se continuă, după toate probabilitățile, până la momentul cronologic și cultural Vinëa B1/B2).

Noile cercetări arheologice sistematice întreprinse de Iuliu Paul și Marius Ciută la Limba - Șesul Orzii (PAUL-CIUTĂ 1997, 2-3) și Bordane (PAUL-CIUTĂ 1998, 41-42) confirmă existența unui orizont vinëian timpuriu A2-3 asemănător în factură, forme, ornamente și plastică cu descoperirilor dispuse în Clisura Dunării din Banat (Gornea-Căunița de Sus - LAZAROVICI 1977 și Liubcova-Ornița - LUCA 1998). Autorii noilor descoperiri constată - în cele două semnalări citate (PAUL-CIUTĂ 1997, 2-3; PAUL-CIUTĂ 1998, 41-42) - și existența altor elemente culturale neolitice, mai vechi sau mai noi decât orizontul care ne interesează în acest moment.

Încadrarea cronologică și culturală a materialelor arheologice descoperite în punctele arheologice situate la vest și sud-vest de comuna Limba demonstrează existența mai multor componente materiale neolitice: Starëvo-Criș, Vinëa timpurie, Lumea Nouă și Turdaș. Asocierile Starëvo-Criș-Vinëa timpurie și Lumea Nouă-Turdaș, sesizate și stratigrafic, arată încă o dată că existența complexului sau culturii Vinëa-Turdaș - în accepțiunea sa de până acum - este de domeniul istoricului cercetărilor.

7. Materialele vinëiene timpurii descoperite la Miercurea Sibiului - La Petriș/Petriș (jud. Sibiu).

Sabin Adrian Luca, Cristian Roman

În primăvara anului 1997 colegul Roman Cristian a descoperit materiale arheologice pe terasa din stânga pâraului Secaș, dispusă la dreapta șoselei Sibiu-Sebeș. Localnicii l-au informat că locul se numește La Petriș sau Petriș. Imediat după aceea am mai efectuat o serie de periegheze în urma cărora au rezultat materiale arheologice ce se pot încadra mai multor epoci istorice, între care Starëvo-Criș (aparținând la două faze distincte ale culturii - Fig. 8/2; 9/2-3, 5), Vinëa timpurie (Fig. 8/1, 4, 6-9; 9/1, 4, 7-10; 10; 11/5-6; 12/1, 3-6), Petrești (Fig. 8/3, 5; 9/6; 11/1-4, 7-8; 12/2; 13/1, 7), bronz timpuriu și medievale timpurii (materiale arheologice neilustrate). Tot aici s-au descoperit multe topoare de piatră șlefuită, zdrobitoare și unelte de silex (Fig. 13/2-6, 8).

În diferite alte puncte din hotarul localității s-au descoperit materiale arheologice petreștene, Wietenberg, hallstattiene timpurii și medieval timpurii.

Terasa cu numele amintit este foarte întinsă dezvoltându-se din vârful dealului ce străjuiește orașul Miercurea Sibiului la V (pe care urcă șoseaua mai sus amintită, în drumul său spre Sebeș) până la aproximativ 500 m E de stațiunea balneară Miercurea Sibiului, pe o distanță de peste 1 km. Existența unor materiale arheologice în acest punct a fost amintită și de Iuliu Paul (PAUL 1992, 141), acesta referindu-se în textul citat doar la ceramica Turdaș târzie și la cea Petrești. Materialele arheologice descoperite cu acest prilej (periegheză efectuată de Iuliu Paul și Dumitru Popa) se află la Muzeul Brukenthal din Sibiu.

Precizările autorului citat ne-au făcut să credem, inițial, că ne aflăm în fața a două așezări complet diferite. Cercetările susținute de teren făcute în ultimii ani ne fac să credem că afirmația formulată de Iuliu Paul (PAUL 1992, 141, Pct. 29 a): Petriș, în dreapta șoselei naționale, la cca. 3,2 km de la capătul de vest al com. Miercurea spre Sebeș) este vag eronată, distanța nefiind decât la jumătatea dimensiunilor citate pornind cu calculul de la marginea construibilului orașului, fiind reală dacă o socotim de la km 0 aflat în centrul acestuia. În urma perieghezelor putem afirma că pe vârful dealului de la marginea de V a orașului se află o mare așezare petreșteană care se continuă - pe orizontală, în unele faze - până în punctul descris. De remarcat că localnicii folosesc termenul de Petriș pentru toată terasa ce pornește din vârful dealului, ajunge aproape de Băile Miercurea, și mărginește pe dreapta șoseaua amintită.

În sfârșit, amintim că săpăturile sistematice efectuate pentru cercetarea sitului arheologic din acest punct au început în anul 1997 și au continuat în anii 1998 și 1999 (Sabin Adrian Luca-Universitatea Lucian Blaga din Sibiu și Adrian Georgescu-Muzeul Brukenthal din Sibiu). Săpăturile acestor ani vor fi publicate cu alt prilej, acum încercând doar o descriere teoretică a materialelor vinëiene timpurii descoperite cu ocazia perieghezelor (Fig. 8/1, 4, 6-9; 9/1, 4, 7-10; 10; 11/5-6; 12/1, 3-6). Acestea se află depozitate la Laboratorul de arheologie al Catedrei de istorie antică din cadrul Universității Lucian Blaga din Sibiu, iar cele descoperite cu ocazia săpăturilor sistematice la Muzeul Brukenthal din Sibiu.

Ceramica vinëiană timpurie descoperită cu ocazia perieghezelor este extrem de asemănătoare cu cea din Clisura Dunării (LAZAROVICI 1977; 1979, 106-115; LUCA 1988-1991; 1991; 1998, 37-42). Fragmentele de vase sunt fine, semifine sau grosier/uzuale. Remarcăm apariția plevei bine tocate în compoziția pastei unor fragmente și nisipul fin, bine ales, folosit ca degresant în cele mai multe cazuri. Arderea este foarte bună, culorile preponderente fiind negrul, brunul-ciocolatiu, cenușul, cărămiziu și gălbuiul. Uneori, fragmentele ceramice prezintă un pișcot, rezultat în urma arderii incomplete. Formele preponderente la specia grosier/uzuală sunt oalele bombate cu gâtul scurt sau semiînalt, cărămizii. Acestea sunt ornamentate, de cele mai multe ori, cu alveole realizate cu unghia, dispuse fie la îngemănarea gâtului cu partea superioară a burții vasului, fie pe umărul recipientului, fie la proximitatea maximă a burții acestuia. Specia semifină aparține în mod evident, ca forme, amforelor și amforetelor. Acestea au gâtul cilindric, înalt sau mediu, corpul bombat, uneori bitronconic. De cele mai multe ori aceste vase sunt ornamentate cu bandă punctat-incizată, dispusă în meandre pe umărul recipientului. Uneori, îngemănarea dintre gâtul și umărul vasului este ornamentată cu benzi formate din incizii paralele, din care pornesc meandrele amintite. Rar apar și triunghiurile punctat-incizate, pe același tip de vase. Cele mai rare apariții sunt capacele de vas care nu mai par a fi atât de importante pentru neoliticul de aici cum sunt pentru cei din Banat. Remarcăm apariția în număr deosebit a picioarelor de vas pline având - de cele mai multe ori - concavitatea din partea inferioară a fusului - de cele mai multe ori zvelt -, bine evidențiată plastic. La specia fină se remarcă vasele bitronconice de culoare neagră, ornamentate cu caneluri sau pliseuri dispuse pe umărul vasului, paralele sau oblice. Unele vase au buza ușor profilată. S-a descoperit și o amforetă cu gâtul înalt, ușor evazat, ornamentată pe umăr cu pliseuri realizate în același stil. Această piesă (Fig. 9/4), ca și altarul de la Fig. 11/5, ne obligă să gândim și la o eventuală influență a unui orizont cronologic și cultural Policrom, ca o componentă culturală dinspre Oltenia venită în această zonă a Transilvaniei.

Încadrarea cronologică și culturală. Materialele ceramice descrise în rândurile anterioare aparțin, în mod cert, unui orizont vinëian timpuriu. O încadrare cronologică mai

fină nu este posibilă decât după publicarea rezultatelor săpăturilor arheologice sistematice și a complexelor închise descoperite cu acest prilej. Caracteristicile materialelor ceramice arată, totuși, că subfaza în care se pot încadra acestea este relativ târzie în cadrul cronologiei interne stabilite de Gheorghe Lazarovici (poate Vină A3 sau A3-B1). Pentru o încadrare mai fină a unor materiale ilustrate - ce par mai timpurii - nu avem argumente suficiente, dat fiind faptul că eșantionul studiat provine din cercetări de suprafață.

8. Așezarea vinăiană timpurie de la Orlat (jud. Sibiu).

Sabin Adrian Luca

În toamna anului 1995 domnul Ioan Părean ne-a adus spre studiu mai multe materiale arheologice (LUCA-PĂREAN 1995-1996) recoltate cu douăzeci de ani în urmă din hotarul comunei Orlat (jud. Sibiu). Fragmentele ceramice și uneltele de piatră cioplită și șlefuită au fost descoperite la nord de comună, pe malul râului ce o străbate în prealabil. Autorul descoperirii își aduce aminte că a găsit mult mai multe materiale ceramice care au fost duse la Muzeul Brukenthal și predate domnului profesor Iuliu Paul, pe atunci muzeograf la această instituție. Materialele arheologice amintite în aceste rânduri se află în colecția particulară a descoperitorului. La câțiva ani după publicare colecționarul amintit a tipărit o carte (PĂREAN 1999) în care localizează mai precis descoperirile, numind punctul arheologic din hotarul localității Poduri (PĂREAN 1999, 31-32).

În primăvara anului 1996 am efectuat o perieghză în zona în care s-au efectuat descoperirile, negăsind decât urme arheologice hallstattiene și dacice. Perieghza a vizat un areal situat la N și V de balastiera ce se află în N-E-ul comunei Orlat.

Între materialele arheologice publicate cu primul prilej (LUCA-PĂREAN 1995-1996) se află și două fragmente ceramice ce se pot încadra în perioada timpurie a culturii Vină (LUCA-PĂREAN 1995-1996, 227, Fig. 2/1-2). Aceste fragmente ceramice aparțin speciei semifinc, sunt foarte bine arse și au culoarea brun-roșiatică și neagră.

Încadrarea cronologică și culturală. Factura ceramicii, precum și modul de realizare și tipologia ornamentelor acestora ne-au

făcut să le încadrăm în faza timpurie a culturii Vină, așa cum este ea cunoscută în Transilvania (LUCA 1995-1996, 227). Tipul de bandă punctat-incizată prezentat cu acest prilej nu se dezvoltă în cultura Turdaș, prezentă și ea, mai târziu, în zona Sibiului (PAUL 1970).

9. Nandru-Peștera Curată (jud. Hunedoara).

Sabin Adrian Luca

Descoperirile arheologice din această peșteră pot fi încadrate culturii Starčevo-Criș, faza IIB (LAZAROVICI 1979, 46, n. 315) și în faza IVA (DRAȘOVEAN 1981, 35). Între materialele arheologice publicate cu acest prilej există și un fragment ceramic (DRAȘOVEAN 1981, Pl. II/19) ce poate fi chiar Vină A1, ca la Liubcova-Ornița, nivelul IV, bordeiul B6 (LUCA 1991; 1988-1991; 1998).

10. Materiale vinăiene timpurii descoperite în Peștera cu vas (sat Marița, jud. Vâlcea).

Sabin Adrian Luca, Cristian Roman

Cavitatea în care s-au descoperit materialele arheologice ceramice este situată în bazinul Cernei Oltețului (Munții Căpățâni, jud. Vâlcea), la cca. 15 km V de satul Marița și a fost publicată nu de mult (LUCA-ROMAN-BĂICOANĂ 1997, 17-18, Plan 2, Pl. I/4).

Vasul publicat cu acest prilej este bitronconic, cu buza evazată. Pasta ceramicii este densă, cu adaos de nisip fin și pleavă tocată, fiind foarte bine arsă. Vasul este lustruit atât în interior, cât și pe exterior, culoarea sa fiind brun-cenușie. Recipientul este prevăzut cu două torți perforate vertical, situate asimetric față de diametrul maxim al vasului.

Încadrarea culturală și cronologică a vasului se leagă de existența orizontului vinăian timpuriu, mai precis de finalul acestuia.

Materialul arheologic se află la Muzeul Castelul Corvineștilor din Hunedoara.

11. Așezarea de la Romos-Făgădău (jud. Hunedoara).

Sabin Adrian Luca

Cercetările de teren începute în anul 1991, în zona municipiului Orăștie (perieghzele au fost efectuate, în acel an, de Zeno-Karl Pinter - pe atunci la Institutul de cercetări socio

-umane Sibiu - și Aurelian Cosma - pe atunci muzeograf la Muzeul de etnografie Orăștie -; în paralel, Căstăian Mihai a făcut cercetări de teren în urma cărora s-a descoperit și așezarea neolitică de la Romos. Pentru alte amănunte vezi: LUCA-COSMA 1993; LUCA 1995-1996; 1997), au dus la creionarea unei imagini suges-tive asupra evoluției culturilor preistorice în acest areal geografic restrâns la câțiva km². Cu această ocazie ne-a fost semnalată și o așezare, în hinterlandul agricol al comunei Romos (Mihai Căstăian a descoperit așezarea urmărind lucrările de îngropare a unui cablu de tele-comunicație. Pentru alte informații vezi: CĂSTĂIAN 1995, 45, 51, Pl. VIII A-B) ce o con-sideram, inițial, turdășeană (LUCA-COSMA 1993, 87).

Așezarea neolitică de la Romos se află pe latura din dreapta, a drumului ce leagă intersecția rutieră a Geoagiului cu satul Romos, la aproximativ 500 m N de întretăierea acestui drum cu șoseaua spre Vaidei (LUCA 1995-1996, Harta 1). Fragmentele ceramice au fost re-col-tate pe o suprafață de aproximativ 200/100 m de pe o terasă joasă, inundabilă, a râului Ro-mos care curge actualmente la aproximativ 3-400 m V de așezare. Mediul ambiental actual este modificat față de cel preistoric prin efectul lucrărilor agricole și - implicit - al defrișărilor efectuate în ultimele sute de ani. În perioadele străvechi, terasa I a râului Romos (curba de nivel de 220 m) era, fără îndoială, împădurită. Curios este faptul că vinëienii nu au ales să locuiască pe această terasă, extrem de propice ocupării pe termen lung, așa cum se întâmplă, de obicei, pe valea Mureșului mijlociu (cum este cazul așezărilor neolitice de la Turdaș-Luncă, Orăștie-Dealul Pemilor, punct X2, Tărtăria, Balomir, Limba, Lumea Nouă ș.a.) ci în valea pârâului ce a fer-ăstruit un „defileu” în terasă.

Stratigrafia așezării neolitice nu este foarte complexă. Depunerile arheologice au fost studiate prin realizarea a două sondaje și a unei secțiuni, după cum urmează (săpăturile au fost supravegheate și realizate în mare parte de Mihai Căstăian, pe atunci student, în cadrul șantierului-școală Orăștie):

Sondajul 1/1995. Acesta s-a executat către centrul arealului pe care apăreau materi-alele ceramice, lângă șoseaua amintită anterio-r. Dimensiunile suprafeței cercetate sistemati-c au fost - inițial - de 3/1 m. Odată cu adânci-rea săpăturii s-a constatat existența unui cablu

de telecomunicații care ne-a obligat să restrângem sondajul la 1,20/1 m, suprafață pe care am urmărit stratigrafia până la sterilul din punct de vedere arheologic (LUCA 1995-1996, Planul 1c-d). Stratigrafia sondajului este compusă - de la suprafața solului spre sterilul din punct de vedere arheologic - dintr-un strat de humus actual gros de aproximativ 0,30 m, un strat de cultură gros de aproximativ 1,80 m și, către fundul excavației, un strat de pietriș, ster-il din punct de vedere arheologic. Între adâncimile de 1,00-1,25 m se află un strat compact de piatră de râu așezată uniform, intenționat, în trei straturi succesive. Deasupra și dedesubtul acestui pat de pietre se află frag-mente ceramice vinëiene. Suprafața cercetată este prea mică pentru a da vreo semnificație certă acestui complex (podină de locuință, drum etc.). Cercetările viitoare vor elucida, cu siguranță, această dilemă. Sub această podină (?) stratul în care apar materialele vinëiene are o grosime de 1,50 m, în el fiind amestecate bucăți de chirpic, uneori masive, fragmente ceramice, oase și silexuri. Către fundul sonda-jului a apărut o porțiune de lipitură ce poate reprezenta un fragment de podină.

Sondajul 2/1995. Dimensiunile acestuia au fost, inițial, de 2/2 m. Același cablu de tele-comunicații ne-a făcut să cercetăm o suprafață mai mică decât cea începută până la sterilul arheologic. Sondajul a fost amplasat la aproxi-mativ 40 de m N de prima cercetare, la margi-ne a aceleiași șosele. Stratigrafia (LUCA 1995-1996, Planul 1a-b) este mult mai puțin com-plexă. După partea de 0,30 m reprezentând humusul actual s-a constatat apariția unui strat de cultură gros - în medie - de 0,40 m și un strat de lut, imediat următor în adâncime, steril din punct de vedere arheologic. Sub acest strat de lut se află același pietriș, steril din punct de vedere arheologic. În partea de S-V a sonda-jului am descoperit albierea unei gropi (LUCA 1995-1996, Planul 1a) umplută cu un material arheologic deosebit de caracteristic pentru locuirea vinëiană de aici.

Secțiunea S1/1995. Această secțiune a fost trasată în partea de N a zonei de răspândire cu fragmente ceramice la suprafața solului. Secțiunea a avut o lungime de 8 m. După humusul actual cu grosimea de aproxi-mativ 0,30 m s-a cercetat stratul de cultură cu grosimea medie de 0,60 m. Către vestul secțiu-nii s-a descoperit un complex adâncit până la ~~stratul de pietriș~~, ea și în cazul sondajului S1/1995 (LUCA 1995-1996, Planul 1e; a se com-

para cu 1d). Cu această ocazie am constatat că sterilul arheologic este, comparat cu stratul de cultură, lutul maro sau - uneori - galben/nisipos. Complexele adâncite ajung până la stratul de pietriș aflat sub sterilul lutos. Uneori, complexele adâncite pătrund în acest strat de pietriș, ca și în cazul complexului din sondajul 1. La aproximativ 0,80 m adâncime s-au descoperit, în zona centrală a secțiunii, resturile unei locuințe de suprafață, foarte prost conservate.

În sfârșit, secțiunea S1/1995 a fost amplasată paralel cu drumul de țară ce mărginește așezarea vinëiană, la nordul acesteia (LUCA 1995-1996, Harta 1, drumul este reprezentat prin două linii paralele, întrerupte), la aproximativ 1 m de ductul său.

Toate aceste observații ne fac să afirmăm că așezarea neolitică de la Romos este locuită - probabil - în minim două etape succesive, fără hiatus cronologic între ele. Această observație este relativ greu de demonstrat pe profilele și cu observațiile de stratigrafie orizontală făcute până acum, în mod foarte explicit. Unele dintre caracteristicile materialului arheologic ceramic, pe adâncimi, pot să ducă - după cum vom observa în continuare - spre această constatare.

Materialul arheologic recoltat cu ocazia periegezelor și săpăturilor din anul 1995 este deosebit de divers și caracteristic pentru etapa timpurie a culturii Vinëa.

Materialul litic nu este prezentat în aceste rânduri. Constatăm doar apariția topoarelor din piatră cioplită, pe lângă obiectele din silex cioplit. Semnalăm cantitatea mare de obsidian descoperit la suprafața solului sau în stratul de cultură.

Materialul osteologic este slab reprezentat. Remarcăm străpungătorul realizat dintr-un corn de căprior (LUCA 1995-1996, Pl. IV/4).

Ca și în marea majoritate a stațiunilor preistorice, cele mai relevante date pentru cronologia sitului sunt cele oferite în urma studiului ceramicii.

Factura. Din punctul de vedere al compoziției pastei, ceramica vinëiană de la Romos este fină (LUCA 1995-1996, Pl. I/2-5, 8-9; II/6-8, 15, 18; III/4, 17; IV/1-3; V/5; VI/1, 3, 10), semifină (LUCA 1995-1996, Pl. I/6, 9; II/1-5, 9-14, 16-17, 19-20; III/1-3, 5-8, 10-13, 15-16; IV/4, 7;

V/6; VI/2, 4-6, 9, 11) și uzual/grosieră (LUCA 1995-1996, Pl. I/1, 7; III/9, 14; IV/5-6, 8; V/1-3, 7; VI/7-8). Degresantul folosit foarte frecvent este nisipul cu bobul bine ales, în cazul ceramicii fine și semifine, sau cu bobul mai mare, în cazul ceramicii uzual/grosiere. Rar constatăm și existența în compoziția pastei a materiei organice tocată foarte bine.

Arderea la care a fost supusă ceramica este foarte bună. Arareori constatăm existența unui pișcot, de culoare roșie (LUCA 1995-1996, Pl. IV/7; V/1, 6) sau neagră (LUCA 1995-1996, Pl. V/1). Ceramica fină și, uneori, cea semifină este foarte bine lustruită. Pe ceramica fină apare - uneori - efectul cromatic numit black-topped. Ceramica semifină prezintă și arderea în flecuri. Coloristic, ceramica fină este, în marea majoritate a cazurilor, neagră, ceramica semifină este neagră, brună, brun-gălbui sau cărămizie, iar ceramica grosier/uzuală este brună, cărămizie și - foarte rar - cenușie.

Formele ceramicii dau o notă de particularitate acestei stațiuni deoarece străchinile evazate sunt rare (LUCA 1995-1996, Pl. VI/3, 9, 11), majoritatea acestora având pereții aproape verticali, ușor arcuiți spre interiorul vasului (LUCA 1995-1996, Pl. I/6-7; VI/7-8, 10).

Castroanele au tendințe spre bitronconism, efect realizat printr-o arcuire foarte puternică a peretelui vasului (LUCA 1995-1996, Pl. I/2, 4-5, 8, 10; IV/1, 3; V/2, 5-6; VI/1). Rar apar și forme ale castroanelor cu pereții drepecți (LUCA 1995-1996, Pl. I/3), perpendiculari pe fundul vasului. Ridicat este numărul vaselor de mari dimensiuni - mai ales la specia uzual/grosieră -, bombate - oalele (LUCA 1995-1996, Pl. I/1; III/14; IV/3-4, 6, 8; V/7). Tot vase cu corpul bombat sunt și amforele cu gâtul cilindric (LUCA 1995-1996, Pl. II/17; III/12, 16; IV/2, 7; V/1). O parte dintre vasele de la Romos au piciorul înalt, plin (LUCA 1995-1996, Pl. VI/2) sau cu o concavitate mai mult sau mai puțin accentuată în partea inferioară a piciorului (LUCA 1995-1996, Pl. VI/4-6). Reținem - chiar dacă nu am ilustrat acest lucru - că piciorul, partea plină a acestuia, este - de cele mai multe ori - foarte înalt (12-15 cm) și zvelt.

Formele speciale sunt reprezentate în săpătura anului 1995 de o strecurătoare sau afumătoare (LUCA 1995-1996, Pl. I/9), străchini cu protome (LUCA 1995-1996, Pl. I/6; III/2), capace de vas (LUCA 1995-1996, Pl. II/11; III/10) și vase cu jgheab de scurgere (LUCA

1995-1996, Pl. III/19). Între formele speciale se distinge oala din burta căreia s-a modelat o figură umană cu mască triunghiulară având ochii incizați perpendicular pe nasul realizat sub forma unui buton. Gura reprezentării este redată printr-o scobitură (LUCA 1995-1996, Pl. III/4).

Ornamentele sunt deosebit de variate și reprezentative pentru orizontul cronologic și cultural al descoperirilor arheologice de la Romos-Făgădău.

La specia fină - mai rar la cea semifină - apar ornamente realizate prin procedeul canelării. Specific este faptul că ornamentul este foarte fin realizat, canelurile fiind fie paralele (LUCA 1995-1996, Pl. I/3), fie grupate și intersectate în unghi de 450° (LUCA 1995-1996, Pl. I/8). Uneori, canelurile sunt mai adânci, grupate și intersectate în unghi de 450° (LUCA 1995-1996, Pl. I/2). Pe specia semifină există și caneluri paralele, dispuse pe umărul vasului (LUCA 1995-1996, Pl. II/15). La specia uzuală există și barbotină canelată (LUCA 1995-1996, Pl. I/1).

Pliseurile apar mai rar, și numai la specia semifină. Ele pot fi realizate sub forma unor mănunchiuri paralele intersectate în unghi de 450° (LUCA 1995-1996, Pl. III/8) sau în interiorul și pe exteriorul fundului vasului (LUCA 1995-1996, Pl. II/10, 19).

Inciziile apar în special pe specia semifină. Ele pot fi realizate sub forma unor benzi paralele (LUCA 1995-1996, Pl. II/1, 4-5, 7-8, 12-13, 18), uneori intersectate în unghi (LUCA 1995-1996, Pl. II/2-3, 11, 16-17, 19; III/15) sau meandrice (LUCA 1995-1996, Pl. II/14; III/11-13). Majoritatea acestor ornamente, ca și cele ce vor fi descrise în rândurile următoare, apar pe vasele de tip amforă.

Benzile punctat-incizate apar tot pe vase ale speciei semifine. Punctele pot fi alungite (LUCA 1995-1996, Pl. III/1, 3, 5, 16) sau triunghiulare (LUCA 1995-1996, Pl. III/6-7), ductul închipuit de banda punctat-incizată fiind unul meandric. Foarte rar se întâlnește triunghiul incizat și umplut cu impresiuni rotunde, sub buza vasului (LUCA 1995-1996, Pl. II/20).

Un vas (LUCA 1995-1996, Pl. III/17) este ornamentat cu tăieturi scurte pe buza profilată, fiind diferit - ca factură și ardere - de restul materialului arheologic de la Romos (este făinos, de culoare portocalie, cu flecuri cenușii).

La specia uzuală ornamentele sunt realizate din incizii scurte, grupate în mănunchiuri (LUCA 1995-1996, Pl. I/4), impresiuni cu unghia dispuse sub buză sau pe burta vasului (LUCA 1995-1996, Pl. I/7), impresiuni cu unghia dispuse oblic sub buza vasului, grupate într-un singur șir (LUCA 1995-1996, Pl. IV/6) - sau în două (LUCA 1995-1996, Pl. IV/8) - și impresiuni pe porțiunea proximală a burții vasului (LUCA 1995-1996, Pl. III/14). Tot pe specia uzual/grosieră apar butoni mari, ovali, ornamentați cu impresiuni multiple realizate cu degetul (LUCA 1995-1996, Pl. III/9).

Toartele sunt perforate vertical-transversal și documentate la specia fină și semifină (LUCA 1995-1996, Pl. II/6; V/5). Unele vase au butonii crestați adânc (LUCA 1995-1996, Pl. II/9).

Remarcăm că vasul-capac (LUCA 1995-1996, Pl. II/11) are creștetul perforat de două ori.

Vasul cu protomă (LUCA 1995-1996, Pl. I/6) este înfrumusețat cu o bandă pictată, ornamentul coloristic fiind realizat cu roșu, după ardere.

Un alt vas (LUCA 1995-1996, Pl. V/3) iese din orice tipologie cunoscută putând să aparțină altei culturi preistorice (epoca bronzului?).

Materialul arheologic se află depozitat la Muzeul Civilizației Dacice și Romane din Deva.

Încadrarea cultural-cronologică a descoperirilor de la Romos nu ridică probleme deosebite în ceea ce privește momentul de dezvoltare al culturii Vinăa. Factura, formele și ornamentele arată că oamenii neolitici de aici au trăit în faza A a culturii amintite (așa cum a fost definită în: LAZAROVICI 1970; 1971; 1973; 1977; 1977a, 55-64; 1979, 78-91, 105-115, 122-132, 141, 163-165; 1981, 172-176, 182-183; LUCA 1998). Unele dintre elementele definitorii ale stațiunii arată posibilitatea dezvoltării acesteia și în faza B1 a culturii amintite.

12. Materiale vinăiene timpurii descoperite la Sântimbru-La țarmure, La ierugă (jud. Alba).

Sabin Adrian Luca

Materialele ceramice descoperite în cercetările sistematice de aici (BERCIU-POPA

1962) au fost etichetate drept Turdaș, Petrești (stratul neolitic) și Wietenberg (stratul de epoca bronzului). Materialele publicate cu acest prilej, pentru epoca neolitică (Fig. 3), sunt în totalitate petreștene, neexistând nici un motiv prin care unele să fie încadrate în cultura Turdaș. Chiar dimpotrivă, când citim cu atenție textul autorilor constatăm existența unor categorii neilustrate, aparținând altui moment cronologic, deosebit de semnificative pentru descoperirile vinëiene timpurii: vâscioare din lut negricios cu slip cenușiu și dungi negre (pictură ?, canelură ? n.a.); cupe din lut negru, slip exterior negru lucios; . . . un fragment de pântec de vas din lut grosolan negricios, cu straturi cărămizii, decorat cu incizii neregulate, făcute cu unghia, probabil de factură Criș (p. 268). Toate aceste observații se pot corela cu materialele publicate de H. Ciugudean în anul 1979 (CIUGUDEAN 1979, 79, Fig. 11-12) care demonstrează fără putință de tăgadă existența orizontului vinëian timpuriu clamat de noi. Materialele ceramice de la Fig. 11/4-5 nu aparțin unui orizont turdășean, așa cum afirmă autorul articolului, ci unui orizont vinëian timpuriu, deoarece în cultura Turdaș nu apar picioare pline de cupă atât de zvelte, iar banda punctat-incizată ilustrată este caracteristică orizontului mai timpuriu. Apoi, vasul de la Fig. 12/2 nu poate aparține unui orizont petreștean, el fiind de încadrat mai degrabă unui orizont Vină A2 - Starëvevo-Criș IVA, așa cum se găsesc aceste elemente în Transilvania de N-V (Zăuan: LAZAROVICI 1980; LAZAROVICI-LAKÓ 1981), Transilvania de S-E (Leț: ZAHARIA 1964; 1966), Moldova de S (Trestiana: POPUȘOI 1980) sau Centrală (Grumăzești: cercetări Silvia Marinescu-Bâlcu), Oltenia (Cârcea-Viaduct: cercetări Marin Nica) sau Banat (LAZAROVICI 1983).

13. Tărtăria-Gura Luncii (jud. Alba).

Sabin Adrian Luca

În urma săpăturilor efectuate de K. Horedt (HOREDȚ 1949, 44-69) și N. Vlăsa (VLĂSA 1966, 16; 1976, 29, 113, 115, Fig. 1/1-8) în punctul Gura Luncii s-a descoperit, la baza stratului de cultură preistoric, un nivel Starëvevo-Criș IIIB (DRAȘOVEAN 1981, 35).

Materialele arheologice ale nivelului „turdășcan” cel mai vechi din descoperirile lui N. Vlăsa aparțin fără îndoială unui orizont cronologic și cultural Vină A așa cum sugerează analiza artefactelor ceramice rezul-

tate în urma descoperirilor anului 1989, încă nepublicate (DRAȘOVEAN 1996, 94; DRAȘOVEAN-MARIȘ 1998, 96). Sigur că lămurirea stratigrafiei acestei așezări neolitice nu stă numai în aceste rezultate, dar un început pentru reinterpretarea materialelor arheologice mai vechi se găsește și aici.

14. Turdaș-Luncă (jud. Hunedoara).

Sabin Adrian Luca

Materialele arheologice Vină A de la Turdaș aparțin, de fapt, unui orizont cronologic și cultural mai târziu, de moment Vină C (DRAȘOVEAN 1996, 97; DRAȘOVEAN-MARIȘ 1998, 98; LUCA 1997, 73), confuziile existente la ora actuală în istoriografia problemei vin de la interpretarea eronată a unor forme și ornamente, fără a se cunoaște factura și poziția stratigrafică a acestora. Modul în care am receptat situl arheologic de aici în urma cercetărilor anilor 1992-1998 ne fac să afirmăm că este greu de crezut că - cel puțin acum - există un strat de cultură cu materiale arheologice aparținând acestei perioade istorice. Consecința firească a acestei constatări este că materialele timpurii de aici provin din alte puncte de pe valea Mureșului, atât de plină cu situri arheologice străvechi.

15. Materiale vinëiene timpurii descoperite la Vurpăr (jud. Alba).

Sabin Adrian Luca

Materialele vinëiene timpurii de la Vurpăr provin dintr-un sit arheologic cunoscut încă de la începutul secolului (ROSKA 1941, 46, Nr. 167, Fig. 41; 1943, 63, Nr. 6, Abb. 3-Borberek-Meritő). Materialele arheologice publicate cu acest prilej aparțin atât orizontului vinëian timpuriu (numerele 1-4, 8-9, 11, 14-15, 20 din planșa cu pricina), cât și unui orizont mai târziu, turdășean, după cum ne arată restul materialului arheologic ceramic (numerele 5-6, 19 din aceeași planșă).

Redesenând materialele arheologice din descoperirile vechi, nu am mai redescoperit și materialele ce aparțin orizontului turdășean de aici. După informațiile amabile ale cercetătoarei Matilda Takács putem afirma că o parte a materialelor arheologice din muzeul aiudean au fost transportate, în diverse rânduri, către alte muzee mai mari, fapt ce face ca fragmente ceramice din patrimoniul locului să nu mai fie aici, urmele sale în depozite fiind greu detectabile.

Materialele vinăiene timpurii de la Vurpăr aparțin, în special, speciei semifine și fine. Materialul arheologic este în mod cert selectat de descoperitori. Factura ceramicii este în mare parte cea specifică acestui orizont, o caracteristică în plus fiind dată de apariția unor materiale ceramice cu factură făinoasă, semn al unei degenerări tehnologice specifice unor momente finale ale orizontului cronologic amintit. Vasele sunt de culoare neagră, brună, cărămizie sau cenușie având pasta nisipoasă sau, mai rar, făinoasă. Formele cele mai întâlnite sunt amforele/amforetele cu gât cilindric înalt sau mediu și cu proximitatea maximă a burții rotunjită sau bitronconică (Fig. 15/2, 4, 6-11; 16/1). Am redesenat și vase bitronconice, fără gât, lustruite, de culoare neagră sau black-topped degenerat (Fig. 14/1; 16/2). Alte forme caracteristice sunt străchinile simple cu pereții la 450° (Fig. 15/5) și capacele de vas ornate în maniera specifică orizontului cronologic (Fig. 15/3). Des întâlnite sunt și picioarele de vas pline, cu partea inferioară având - uneori - o concavitate foarte bine profilată (Fig. 16/4-11). Acestea sunt de cele mai multe ori cărămizii, păstrând - în unele cazuri - și urme de lustru. Foarte rar întâlnite sunt oalele (Fig. 15/1; 16/2). Ornamentele ce decorează ceramica vinăiană timpurie de la Vurpăr sunt reprezentate, cu rare excepții, de banda punctat-incizată specifică culturii (Fig. 15; 16/1-2). Aceasta este adesea meandrică, arareori prezentând triunghiuri umplute cu impresiuni/tăieturi. Rar, banda punctat-incizată este umplută cu impresiuni rotunde și, și mai rar, cu impresiuni cu un obiect bont. Uneori, banda punctat-incizată este bordată cu șiruri de impresiuni rotunde situate către buza vasului sau la îngemănarea dintre gât și corpul acestuia. Tot rare sunt și impresiunile cu degetul dispuse sub buza sau pe burta vaselor speciei uzuale. Observăm o mare varietate de toarte, perforate sau nu (Fig. 14).

Încadrarea cronologică și culturală a materialelor arheologice provenite din colecția veche a Muzeului din Aiud și descoperite la Vurpăr ridică unele semne de întrebare din cauza selecției realizate de descoperitori și necunoașterii poziției stratigrafice a ceramicii. Luând în considerare și publicațiile vechi constatăm existența a două momente culturale, primul vinăian timpuriu și al doilea turdășean. Eșantionul studiat arată o fază vinăiană bine conturată cu caracteristici clasice ce denotă o evoluție spre faza B1 a amintitei culturi.

Materialele arheologice se află depozitate la Muzeul din Aiud sub numerele de inventar 4.187-4.254.

Ia. Cultura Vină A în Transilvania.

Scurta înșiruire a unor descoperiri aparținând orizontului cronologic și cultural Vină A1-B1 din Transilvania arată complexitatea fenomenului cercetat și - în același timp - lipsa unor cercetări temeinice și aprofundate asupra sa.

Documentarea acestei problematice este relativ insuficientă, parțială sau fragmentară (LAZAROVICI 1981, 182, Beilage 1). S-a vorbit de elemente, fenomene periferice, stațiuni izolate ș.a. Studiind materialele publicate până acum, constatăm faptul că aceste faze ale culturii Vină sunt bine reprezentate, în special, pe Mureșul mijlociu (LUCA 1995-1996, Harta 2). Principalele descoperiri de acest fel s-au făcut la Limba (BERCIU-BERCIU 1949, 18-29; aici avem și cele mai bune analogii pentru așezarea de la Romos în forme - Fig. 16/4; 18/1, 4; 19 -, ornamente - Fig. 17/2, 6; 21 - și picioare de cupă - Fig. 15), Iernut (VLASSA 1976, 107-111, Fig. 4/7; PAUL 1965, 297), Balomir (VLASSA 1976, 115, 118, Fig. 4), Tărtăria (VLASSA 1976, 117-123) și Valea Nandruului (ROSKA 1936). Poate că și unele descoperiri de la Turdaș (ROSKA 1928, Fig. 21/3, 7) pot fi atribuite acestui orizont cronologic, cu rezervele formulate în textul anterior.

N. Vlăssă afirma că: purtătorii culturii Vină-Turdaș au atins, încă din momentul sosirii primului (și, mai mult decât probabil, unicului) lor val, și linia Mureșului, în același singur proces în cadrul căruia se pun bazele marilor așezări vinăiano-turdășene în care e prezent orizontul cronologic Vină A (respectiv, Starșevo IV-Criș târziu - Vină A-Turdaș I).

Existența acestor nivele de locuire, chiar dacă orizontul de încadrare cronologică a unora poate fi contestat (Turdaș, Valea Nandruului, Iernut), duce la concluzia că în Transilvania a existat un moment cronologic vinăian timpuriu anterior descoperirilor de tip Turdaș (în orizontul vinăian timpuriu lipsesc componentele specifice ceramicii turdășene așa cum sunt cunoscute în colecția Zsófia von Torma-ROSKA 1941-sau în urma săpăturilor efectuate de M. Roska-ROSKA 1928). Orizontul vinăian timpuriu este strâns legat de descoperirile din Serbia (ŠREŠOVIĆ 1988), de la Vină (VASIĆ 1936, 7-17; XXX 1984; STANKOVIĆ 1986) sau

din Banatul românesc (LAZAROVICI 1979; 1981; LUCA 1985; 1988-1991; 1991; 1998; DRASOVEAN 1989). Deosebirile dintre cultura Vină și cultura Turdaș sunt prea evidente pentru ca să înglobăm ambele fenomene sub același înveliș și să definim cultura hibridă Vină-Turdaș (GARAȘANIN 1993). Cel puțin faza I, în această accepțiune, se dovedește artificială în momentul în care constatăm că Vină A din Transilvania este identică cu cea din Banat sau din Serbia, iar atunci când se naște cultura Turdaș, aceasta are caracteristici ce o deosebesc hotărâtor de prima, chiar dacă se poate presupune un aport genetic foarte puternic din partea comunităților din câmpia Banatului la formarea culturii transilvănene (la moment cronologic Vină C).

Judecarea materialului ceramic de la Romos - de exemplu - nu trebuie afectată de aparența după care specia incizată și incizat punctată este foarte abundentă, deoarece o parte a acestui material este descoperit în timpul periegezelor (LUCA 1995-1996, Pl. II/2-4, 14-16, 19; III/5), deci selectat prin metoda de recoltare. Apoi, nu au fost cercetate complexe de locuire în totalitate și - mai ales în sondajele 1 și 2 - pot să fie și amestecuri datorate lucrărilor de îngropare a cablului de telecomunicații. De altfel, cu acest prilej au fost colectate și cele mai frumoase materiale rezultate din periegeze. Dezvoltarea deosebită a speciei punctat-incizate - pare a fi, de altfel, o specificitate a comunităților ardelenice în această etapă, această caracteristică vădind o legătură puternică cu comunitățile de la linia Dunării și mai puțin cu cele din câmpia Banatului.

Comparând restul materialelor ceramice descoperite la Romos cu complexe din așezări contemporane din sudul Banatului - de exemplu - constatăm similitudini cu faza A1 a culturii Vină, așa cum a fost definită aceasta la Gornea-Căunița de Sus (LAZAROVICI 1970; 1971; 1973; 1977; 1977a, 55-64; 1979, 78-91, 105-115, 122-132, 141, 163-165; 1981, 172-176, 182-183; bordeiele B13 și B21b) și Liubcova-Ornița (LUCA 1988-1991; 1991; 1998; bordeiul B6/1985) în ceea ce privește formele, ornamentele canelate și inciziile (LUCA 1988-1991, 3-4; 1991, 147-148). Se constată și similitudini cu materiale arheologice încadrabile către sfârșitul fazei timpurii, mai ales în cazul speciei incizate (LAZAROVICI 1979, 164-165). Anumite elemente incizat-punctate amintesc și de evoluția fazei timpurii a culturii din câmpia Banatului (LUCA 1985; DRASOVEAN 1989).

Masca de pe vasul descoperit la Romos prezintă analogii tot în faza A a culturii Vină (BĂLĂNESCU 1979; 1982; LAZAROVICI 1979, 88-91; pentru capacele de vas: BĂLĂNESCU-LAZAROVICI 1979).

O altă problemă ridicată de cercetarea arheologică a orizontului vinăian timpuriu din Transilvania este cea a existenței unui moment Metalicum așa cum a fost el descris de N. Vlăsa (VLĂSA 1976, 120). Cercetătorul amintit a folosit presupusa existență a acestui orizont tehnologic pentru a lămurii relațiile dintre zona orientală și spațiul sud-est european. Apariția acestui moment cronologic și cultural în Orient este subliniat și de Alexandru Vulpe (VULPE 1973, 217) accentuându-se - în cazul României - asupra orizontului cu piese din cupru obținute, după toate aparențele, prin topire și turnare (VULPE 1973, 217). Analiza noastră din rândurile anterioare demonstrează, o dată în plus, că acesta este destul de greu de argumentat.

Gh. Lazarovici tinde să dea dreptate lui N. Vlăsa în privința orizontului Metalicum argumentându-și opțiunea printr-o descoperire de la Gornea-Căunița de Sus (LAZAROVICI 1977a, 54, Pl. XXXII/12). La prima publicare a acestei piese Gh. Lazarovici își exprima rezervele față de încadrarea timpurie (LAZAROVICI 1970, 477). Aici autorul spune că piesa a fost găsită în partea superioară a stratului de cultură din apropierea bordeiului 8, nu în complexul de locuire! Având în vedere că aici se află și complexe arheologice din epoca bronzului, a fierului, din epoca romană sau din cea medievală credem că poziția cronologică (Vină A) a piesei trebuie privită cu circumspecție, mai ales că și analogiile publicate de autorul descoperirii se referă fie la piese din os, fie la piese încadrate cronologic în orizonturi mai noi (LAZAROVICI 1970, 477, n. 48; 1977a, 54, n. 24). O atitudine asemănătoare asupra acestor descoperiri are și Petre Roman (ROMAN 1969, 68).

Cât privește descoperirea unei piese de cupru la Liubcova-Ornița (COMȘA 1967, 10; 1969, 33) credem că aceasta reprezintă, mai degrabă, nivelele târzii ale așezării (Vină C) de aici (nivelele II-I; LUCA 1990-1993; 1998). De altfel, Eugen Comșa constată, la rândul său, că cele mai vechi descoperiri de cupru din România aparțin unui orizont cronologic evaluat în cadrul epocii neolitice (COMȘA 1987, 40).

Trebuie să conchidem - chiar dacă am afirmat, uneori, existența acestui orizont (LUCA 1999, 32) - că momentul Metalicum contemporan cu cultura Vinăa A nu întrunește, cel puțin deocamdată, elementele necesare unei definiri corecte și sigure pe teritoriul României.

În ceea ce privește ceramica, evoluția generală a materialelor arheologice de la Tărtăria (HOREDT 1949, 44-69; VLASSA 1966, 16; 1976, 29, 33, 117, 121, 123; LAZAROVICI 1973, 43; 1981, 183-185; LAZAROVICI-KALMAR 1991; DRAȘOVEAN 1981, 35), Lumea Nouă (BERCIU-BERCIU 1949), Limba-Vărar, Bordane, Șesul Orzii (BERCIU-BERCIU 1949; BERCIU 1961, 23-27; CIUGUDEAN 1978a, 50, 52, Fig. 8/3-16; Șesul Orzii-PAUL-CIUTĂ 1997, 2-3; Bordane-PAUL-CIUTĂ 1998, 41-42), Vurpăr (ROSKA 1941, 46, Nr. 167, Fig. 41; 1943, 63, Nr. 6, Abb. 3-Borberek-Meritő), Orlat (LUCA-PĂREAN 1995-1996), Romos (LUCA 1995-1996) și Sântimbru-La țarmure, La ierugă (BERCIU-POPA 1962) arată o evoluție spre Vinăa B1 a descoperirilor timpurii, dar nu Vinăa B1 așa cum o înțelege I. Paul referindu-se la geneza culturii Petrești (PAUL 1965, 298; 1969, 43; 1992, 125-132, tabel I) „întinerind” peste măsură geneza culturii domniei sale. După acest moment poate data și orizontul cu ceramică pictată de tip Lumea Nouă, după cum crede și D. Berciu (BERCIU 1961, 24).

Toate aceste constatări ne fac să afirmăm că, încă din faza A1 a culturii Vinăa, comunități neolitice purtând cultura amintită se așează în Transilvania după cum arată materialele cele mai vechi de la Romos (o parte din materialele descoperite de aici, mai ales cele din periegeze - Pl. II/2-4, 14-16, 19; III/5 -, par a demonstra o evoluție locală la orizontul cronologic și cultural Vinăa A al comunității de aici; stratigrafia descoperită până acum nu a fost deosebit de relevantă în acest sens; poate că cercetările viitoare vor arăta și o desfășurare stratigrafică pe orizontală, știut fiind faptul că și la Gornea - de exemplu - stratigrafia nu are mai mult de 0,60 m grosime existând, însă, cel puțin trei nivele de locuire distincte, pe orizontală) sau cele din Peștera curată de la Nandru.

Într-un articol recent colegii FI: Drașovean și T. Mariș văd într-un mod asemănător evoluția cultural-cronologică în Transilvania (DRAȘOVEAN-MARIȘ 1998, 96-97) raportându-se și la articole și informații de ale noastre mai vechi.

În continuare vom încerca să elucidăm căile de pătrundere și mecanismele care au făcut ca această cultură, Vinăa, să se impună atât de puternic pe valea Mureșului, dar și în Câmpia Transilvaniei.

Pătrunderea elementelor Vinăa A în Transilvania nu pare a se fi întâmplat pe râul Mureș, cale pe care ar fi putut pătrunde dinspre Banat comunități Vinăa A dezvoltate în sensul celor din zona de câmpie a provinciei citate (DRAȘOVEAN 1989 (1990)), deoarece acest episod nu se verifică pe teren - cel puțin la nivelul actual al descoperirilor periegetice. Oportună pare utilizarea ca și cale de pătrundere a Țării Hațegului, cu descoperirea din Munții Căpățâni (Peștera cu vas) pentru pătrunderea eventuală și dinspre Oltenia, dar, mai degrabă, penetrarea dinspre Banat este asigurată prin Munții Poiana Ruscă (cu materiale arheologice în peșteri) spre depresiunea Hunedoarei (LUCA 1999a, 2-19) și, apoi, mai departe, spre valea Mureșului și spre Transilvania (LUCA 1999b, 9).

Purtătorii elementelor culturale vinăiene timpurii pătrund într-un prim val foarte timpuriu încă din Vinăa A1, așa cum afirma și N. Vlassa dar, după opinia noastră, această acțiune se repetă cel puțin încă o dată - fenomen sesizabil din studiul stațiunilor de la Miercurea Sibiului, Orlat, Vurpăr etc. - la un moment cronologic Vinăa A2. Acest moment este foarte bine reprezentat la Limba-Bordane. Chiar și evoluția spre Vinăa B1 arată, după cum mai afirmam, strânse legături cu linia Dunării. Putem chiar afirma că dintr-un motiv care ne este obscur la ora actuală legăturile comunităților ardelenesti cu restul culturii Vinăa nu sunt filtrate de loc de zona bănățeană, ci direct de cea sârbească. Această observație ne-ar îndemna să căutăm mai multe elemente de legătură spre Oltenia, deoarece în sudul acestei provincii, Dunărea primește apele Timokului, vale prin care se face legătură cu căile tradiționale de legătură comercială și culturală a neoliticului. Sigur că această observație ne este sugerată și de apariția în stațiunile ardelenesti a unor elemente culturale policrome, de multe ori neobservate sau încorporate unor manifestări periferice.

În consecință, constatăm existența unui orizont cronologic vinăian timpuriu (Vinăa A1-B1) în Transilvania, cu manifestări cronologice și culturale asemănătoare până la identitate cu cele din zona inițială de definire și formare a

culturii. Poate că reinterpretarea unor materiale arheologice provenite din cercetările mai vechi ale acestei regiuni vor readuce la lumină materiale de același orizont interpretate până acum eronat.

II. Elemente liniare timpurii în Transilvania.

În această primă parte a lucrării vom căuta să definim și să aprofundăm problematica evoluției unor comunități neolitice transilvănene spre fenomene cronologice și culturale caracteristice zonelor geografice din vestul României. Chiar dacă acest proces era de așteptat să se întâmple pe Mureșul mijlociu și prima parte a celui inferior vom constata că fenomenul apariției tehnologiilor liniarului vechi au un cu totul alt parcurs cultural.

15. Așezarea de la Pânade-Tăul Pânăzii (com. Sincel, jud. Alba).

Sabin Adrian Luca, Horia Ciugudean, Aurel Dragotă

Așezarea neolitică de la Pânade-Tăul Pânăzii se află la aproximativ 6 km spre sud-vest de localitatea amintită și a fost descoperită de Aurel Dragotă la sesizarea localnicului Ioan Părău.

Situl arheologic se află pe o terasă ce mărginește lacul cu numele Tăul Pânăzii. Săpăturile arheologice sistematice au fost executate în anii 1998-1999. Cercetările au fost efectuate de H. Ciugudean și A. Dragotă (Muzeul Național al Unirii din Alba Iulia).

Caseta C1 a fost trasată și cercetată în anul 1998. Ea a avut dimensiunile de 4/2 m. Adâncimea la care se oprește statul de cultură fiind de 0,80 m. Caseta a fost orientată NV-SE față de lacul amintit anterior.

Secțiunea S1/1999 a avut dimensiunile de 10/1,5 m și a fost orientată în același sens ca și caseta C1, fiind plasată la aprox. 150 m distanță de aceasta. Aici nu s-au mai descoperit materiale arheologice.

Stratigrafia casetei C1 este destul de simplă:

a. Stratul arabil are o grosime de 0,25-0,30 m. Materialul arheologic de epocă neolitică este destul de slab reprezentat prin fragmente mici, sparte, de ceramică;

b. Stratul următor este de culoare galben-maronie deschisă, cu textură granuloasă și ușor lutoasă, constituindu-se în nivelul locuit de neolitici. Grosimea stratului de cultură este de aproximativ 0,40 m. Acesta se evidențiază și prin compoziția sa care este alcătuită din material osteologic, ceramic și lithic;

c. Stratul descoperit la fundul casetei este gălbui-albicios, foarte făinos, cu concreții uni calcaroase și steril din punct de vedere arheologic.

Stratigrafia secțiunii S1/1999 este mult mai simplă, stratului arabil urmându-i - imediat - stratul steril din punct de vedere arheologic.

Materialul arheologic.

Frecvența uneltelor în stațiune este foarte redusă (lipsa acestora se datorează - în mod sigur - suprafeței destul de mici cercetate). Remarcăm, totuși, descoperirea unei piese de obsidian (Fig. 4/5, Nr. inv. 7.363/68).

Ceramica se poate împărți - din punctul de vedere al compoziției și tehnologiei de fabricație - în trei mari categorii: fină, semifină și uzual/grosieră. Remarcăm foarte rara apariție a materialelor ceramice aparținând speciei fine. Pasta ceramicii are în compoziție pleavă și paie tocate precum și nisip cu granulație variată. Unele fragmente sunt degresate și cu măr având un aspect făinos/săpunos la pipăit. Arderea la care au fost supuse vasele este foarte bună, în numeroase cazuri pătrunzând prin pereții vasului, fapt constatat prin cercetarea spărturii recipientelor din lut. Culoarea fragmentelor ceramice trece de la nuanțe cărămizii și cărămizii-gălbui la negru-cenușii sau cenușii.

Ornamentele vaselor sunt - în mare parte - cele caracteristice ceramicii starëveiene și constau din ornamente plastice, alveole, barbotină și incizii.

Inciziile ocupă cel mai important loc între ornamentele ceramicii neolitice timpurii de la Pânade. Ele pot fi trasate în mănunchiuri de linii paralele sau în rețea într-o mare varietate de combinații (Fig. 1/4-6; 2/2; 3/1-2; 4/3; 5/3). Incizia se realizează în două feluri: prin zgărirea subțire și fină a peretelui vasului sau prin executarea unor urme adânci și late. Uneori, aceste două moduri de realizare a inciziei se combină (Fig. 1/5; 2/2).

Un alt tip ornamental caracteristic acestei descoperiri îl constituie barbotina organizată prin realizarea unor șanțuri cu ajutorul degetelor, dispuse în șiruri paralele (Fig. 6/7).

Ornamentele în relief se prezintă sub forma brâului alveolar simplu (Fig. 4/4; 6/6), dublu (Fig. 6/5) sau combinat cu impresiuni și incizii (Fig. 6/4). La acestea se pot adăuga și butonii-apucători circulari și plăți (Fig. 3/3) sau ușor conici (Fig. 1/1). Un alt motiv ornamental realizat în relief este brâul simplu, dispus în zig-zag (Fig. 1/3).

Foarte sugestive pentru acest orizont cronologic și cultural sunt ornamentele impresat-ciupite, caracteristice momentului și existente într-o gamă diversă (Fig. 4/2; 5/2; 6/3-4).

Formele mai des întâlnite sunt cele globulare (Fig. 1/5; 2/1; 5/1; 6), uneori cu gâtul cilindric, scurt (amforete - Fig. 3/6; 6/1-2), vasele cu buza tăiată drept (Fig. 4/1) și cele cu lippenrand (Fig. 1/6). Se mai întâlnesc străchinile cu diferite grade de înclinație a pereților (Fig. 2/2, 4; 3/5; 4/3; 5/2-3, 5), vasele bitronconice (Fig. 2/3; 3/4) și cele cu picior (Fig. 5/4).

Materialele arheologice descoperite cu acest prilej se află în colecțiile Muzeului Național al Unirii din Alba Iulia (Nr. inv. 7362/1-14; 7363/1-9; 7364/1-3).

Încadrarea cronologică și culturală.

Aspectul și forma inciziilor este deosebită de cea aflată, în general, în așezările târzii ale culturii Starëevo-Criș. Acestea nu seamănă nici cu inciziile din faza a treia a culturii (LUCA 1995, 7, Fig. 5/1, 12-15, 17; 6/40, 46, 51, 56; 7/7; 8/1-23; 9/22) din Banat, nici cu cele de la începutul fazei a patra din Transilvania de sud-vest (LUCA-BOROFFKA-CIUTĂ 1998, 19, Fig. 1/12, 16, 18; 4/1, 6; 6/5), dar și în alte așezări (DRAȘOVEAN 1981, 41; LAZAROVICI 1983, 21; 1984, 67; LAZAROVICI-SZÉKELY 1990-1994, 8). Stilul de realizare al inciziilor, coroborat cu pasta de multe ori făinos/săpunoasă ne face să gândim la o relație culturală aflată, ca timp, în momentul formării și consolidării grupelor liniare timpurii din câmpia Tisei (KALICZ-MAKKAY 1977, Tafel 1/4; 7/7; 8/1, 4-6, 8-9; 27/12).

Barbotina are analogii apropiate în Transilvania (LUCA-BOROFFKA-CIUTĂ 1998, Fig. 5/1), la fel ca și brăurile alvcolate (CIUTĂ 1997, Pl. XV/2; XVII/2) sau brăurile aplicate simple,

în zig-zag (DRAȘOVEAN 1981, 42, Fig. 3/11, Pl. II/17). De asemenea, găsim analogii apropiate și la ornamentele impresat-ciupite (DRAȘOVEAN 1981, 42; LUCA-BOROFFKA-CIUTĂ 1998, Fig. 4/3; 5/4).

Aceste elemente tehnologice și estetice se dezvoltă și în așezările bănățene din nordul Banatului către sfârșitul fazelor timpurii ale culturii Vină (DRAȘOVEAN (1989) 1990, 33, 35, 37, 41-42, Fig. 3/71-72, 88, 90-92) ca și componente de geneză și evoluție primară a culturii Banatului, așa cum ne-o arată și alte materiale din nordul Banatului (LUCA 1985, 285, Fig. 3/11; 4/2, 6), mai precis faza 1B a acesteia (LUCA 1985, 288, n. 58), încadrare preluată pentru unele dintre așezările zonei și de Fl. Drașovean (DRAȘOVEAN (1989) 1990, 44).

Aceleași elemente ca cele de mai sus se întâlnesc și în Clisura Dunării la Gornea-Căunița de Sus în mediul cultural Vină A (LAZAROVICI 1977a, Pl. XXXVI/9; XXXVII/14, 16; XXXVIII/5, 19-20; XXXIX/1; XL/16, 18; XLII/16; XLVI/1-2; L/5; LV/17; LXII/7), dar mai ales în mediul cultural de sinteză Starëevo IV (LAZAROVICI 1977a, Pl. LI/8, 18, 26-28, 31, 38, 51; LX/1-3, 5, 7-9) și vor evolua, și mai târziu, în faza Vină B, devenind o caracteristică a acesteia (LAZAROVICI 1975, Fig. 1/4-5; 6/19; 7/2, 10-13; 12/6, 8; 14/1).

Apariția ornamentelor amintite pe o ceramică a cărei factură nu s-a desprins, încă, din tarele epocii reprezentate prin tehnologiile Starëevo-Criș demonstrează existența în Transilvania a unui curent cultural ce sintetizează valorile Starëevo-Criș cu cele vinăene timpurii la un moment cronologic Vină A3-B1, una dintre variantele sintezei fiind reprezentată prin această stațiune. Asemănarea prea puțin formală a acestui tip de ornament (cel incizat), apărut atât de des la Pănade, arată - în opinia noastră - că există posibilitatea unei contaminări vinăene într-o etapă situată pe același palier cronologic cu fenomenul cultural Starëevo IV din sudul Banatului, sau chiar mai târziu, ceea ce ar face ca în Transilvania regulile cronologiei relative bazate pe asemănările tipologico-stilistice, aplicate în Banat, să fie doar parțial valabile.

În sfârșit, constatăm că evoluțiile spre ornamentele incizate și spre tehnologiile de preparare a pastei și ardere de tip liniar se întâmplă și în Ardeal, dar sub alte perspective culturale. Oricum, această stațiune arată că

una dintre căile de pătrundere a comunităților neolitice timpurii spre Țara Bârsei și Secuime, pe lângă cea mai ușor de parcurs de pe Mureș, este de găsit pe Târnave (LAZAROVICI-SZÉKELY 1990-1994; CIUTĂ 1996; LUCA-BOROFFKA-CIUTĂ 1998).

IIa. Alte materiale liniar-timpurii din Transilvania.

În acest subcapitol se va constata că zonele marginale ale Ardealului sau cele mai puțin circulate sunt supuse unor dezvoltări tehnologice și de idei asimilate de noi sub terminologia de tehnologii liniar-timpurii.

16. Ciceu, com. Siculeni (jud. Harghita).

Sabin Adrian Luca

Din punctul Cetatea Ciceului provin, în urma cercetărilor arheologice de suprafață întreprinse de Al. Ferenczi în anul 1935, fragmente ceramice ce pot fi atribuite unui orizont liniar cu tradiții Starëvevo-Criș (KALMAR-CRIȘAN 1995, 752).

17. Cipău (jud. Mureș).

Sabin Adrian Luca

Materialele arheologice de aici sunt - după cum afirmase și Nicolae Vlăsa - amestecate neexistând, după toate aparențele, nici o legătură între materialele Starëvevo-Criș și cele liniare cu capete de note muzicale (VLĂSA 1959, 240-246, Fig. 2-3; 1959a, 448-451; 1966a, 14; 1976, 10-14, Fig. 2-3, 16-18). Fragmentele ceramice ce ar putea aparține unui orizont cultural liniar timpuriu nu sunt publicate cu acest prilej. Acest fapt ne face să excludem situl de aici din rândul celor liniar-timpurii, mai cu seamă că asemănările formale legate de tehnologiile de ardere și realizare a ceramicii nu sunt întotdeauna relevante, putând să fie și întâmplătoare (legate de calitatea lutului, a degresantului sau a anumitor calități ale combustibilului folosit).

18. Cluj-Napoca - Stăvilar (jud. Cluj).

Sabin Adrian Luca

Unele caracteristici ale ceramicii, precum cele legate de factură, dar și stilul de realizare al inciziilor, ne conduc spre ideea existenței unor evoluții spre ceramica de tip liniar vechi în acest sit arheologic (KALMAR 1987, 62, Fig. 3/5).

19. Dej - Cichegy (jud. Cluj).

Sabin Adrian Luca

Fragmentul ceramic publicat de Z. Kalmar este ornamentat în stil liniar vechi (KALMAR 1987, 62, Fig. 3/11).

20. Iclod - La Doroaie (jud. Cluj).

Sabin Adrian Luca

Factura materialelor arheologice, dar și unele caracteristici ale ornamentelor incizate pot să indice influențe liniare vechi (KALMAR 1987, Fig. 4/4).

21. Măgura (jud. Hunedoara).

Sabin Adrian Luca

În articolul cu privire la cultura Starëvevo-Criș pe valea Mureșului mijlociu publicat de Fl. Drașovean în anul 1981 (DRAȘOVEAN 1981, 42, Pl. II/18) se află un fragment ceramic ce exprimă, în opinia noastră, o evoluție spre maniera liniară de ornamentare a ceramicii.

22. Petrești (jud. Alba).

Sabin Adrian Luca

Același Nicolae Vlăsa arată că în Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei din Cluj-Napoca se află un fragment de vas cenușiu-negricios ce ar aparține liniarului vechi și care provine de la Petrești (VLĂSA 1959, 239; 1976, 9). Alte informații lipsind, descoperirea își mai așteaptă confirmarea cu alte materiale arheologice de același tip. Din colecțiile vechi de la Petrești-Groapa Galbenă provin unele fragmente ornamentate în tehnica inciziei vălurite sau în stil textil. Acestea se încadrează, însă, la un orizont cronologic și cultural mai târziu, Vină C sau, chiar post Vină C.

23. Turdaș (jud. Hunedoara).

Sabin Adrian Luca

Nicolae Vlăsa publică materiale arheologice (ceramică) de factură fină, săpunoasă și de culoare cenușie deschis, cenușie negricioasă sau, mai rar, ușor portocalie. Acestea sunt ornamentate cu motive spiraloid-liniare neîntrerupte de capete de note (VLĂSA 1959, 239, Fig. 1/1-15; 1976, 9, Fig. 1/1-15). Materialele publicate ca aparținând fazii vechi a culturii ceramicii liniare provin din cercetările Zsófi von Torma și cele ale lui Márton Roska (VLĂSA 1959, 239, nota 2-3; 1976, 9, nota 2-3).

Încadrarea cronologică și culturală a materialelor arheologice publicate cu acest prilej este, după toate probabilitățile, mai târzie. La această supoziție ne duce și cunoașterea mai aprofundată a materialelor turdașene dată de noile cercetări sistematice întreprinse de Sabin Adrian Luca între anii 1992-1998. Materialele incizate de acest tip apar rar, este drept, în nivelele I (vechi) și II (intermediar), nivele încadrate - cel mai timpuriu - la sfârșitul fazei B2 a culturii Vinëa. Spre această încadrare ne trimite și compararea materialelor de la Turdaș cu cele de la Mintia-Gerhat (DRAȘOVEAN-LUCA 1990, Fig. 2/3-8; 3/1-2) sau cu materiale provenite din colecțiile vechi de la Petrești-Groapa Galbenă (materiale redeseinate de noi în depozitele Muzeului Național al Unirii din Alba Iulia). Toate aceste descoperiri arată un orizont Vinëa C pentru materialele arheologice de acest fel.

24. Zăuan-Dâmbul Cimitirului (jud. Sălaj).

Sabin Adrian Luca

Între materialele arheologice descoperite în acest sit arheologic se remarcă elemente de sorginte liniară veche cum ar fi cele incizate (KALMAR 1987, 62, Fig. 2/3, 8) sau lippenrandul (LAZAROVICI-LAKÓ 1981, 21, Fig. 13/1).

IIb. Discuții despre materialele arheologice liniare timpurii din Transilvania.

Calea cea mai plauzibilă de pătrundere a influențelor culturale liniare spre centrul Transilvaniei este dinspre nord-estul teritoriului actual al României (grupul Szatmár-Berea-Ciumești-Săcuieni) unde se constată o puternică dezvoltare a culturii Starëvevo-Criș târzii (LUCA-IERCOȘAN 1998, 153-159) din care se naște această grupă liniară veche (COMȘA 1963; PĂUNESCU 1963; 1964; LUCA-IERCOȘAN 1997; DUMITRAȘCU-LUCA 1991, 289-291, Fig. 1). Ceramica pictată cu negru asociată, uneori, cu aceste descoperiri pare a fi la baza formării grupului cultural Pișcolt (LAZAROVICI-NÉMETI 1983; NÉMETI 1986-1987). Aceste elemente ar pătrunde spre izvoarele râului Someș, dând aspecte culturale înrudite (KALMAR 1987; 1990).

După scurta trecere în revistă a materialelor ceramice din Transilvania încadrate acestui orizont cronologic și cultural se constată că, cel puțin pe culoarul Mureșului, nu avem argu-

mente pentru existența unor comunități ce se pot încadra ferm acestui orizont cultural, în sensul descoperirilor din nord-vestul României sau din sudul câmpiei Tisei, lucru ce se întâmplă și datorită evoluției în sens vinëian al comunităților omenești de pe valea Mureșului, extrem de dens locuită în perioadă.

Unii cercetători au încercat să insinueze că elementele liniare vechi ar pătrunde spre Transilvania pe valea Mureșului și acestea ar veni dinspre liniarul vechi de tip Alföld. Influența acestor elemente culturale se simte foarte bine în nordul Banatului, în așezări precum Fratelia, Freidorf I, Freidorf IV, Sat Chinez și Băile Călacea (LAZAROVICI 1979, 266-268; LAZAROVICI-GHERMAN-RESCH 1983; LAZAROVICI și colab. 1991, 32, 41-49, Fig. 12/1-2, 8; 13/1-2, 8-9; 14-15; DRAȘOVEAN 1989 (1990)), Bodrogu Nou-Către Vale (LUCA 1985, Fig. 1-2, 3/2, 4, 6-13; 4/1-8, 11-18; 5) sau Șiria-Gropile nemțești (LUCA 1985a, 457, Pl. I/4), fiecare dintre acestea arătând un grad diferit de integrare culturală a elementelor liniare.

Dacă această pătrundere ar fi avut loc pe valea Mureșului, sigur că am fi avut descoperiri liniare vechi necontestabile la Turdaș, de exemplu, nu așa cum rezultă din critica noastră. De asemenea, și alte așezări ar fi avut atribute liniare mult mai bine evidențiate, nu doar elemente, nivel la care ne aflăm acum cu cunoașterea materialelor ceramice. Cert este că pătrunderea vinëiană timpurie este mult mai puternică și veche decât s-a sesizat până acum, fapt ce a influențat negativ prezența comunităților liniare timpurii în Transilvania, acestea pătrunzând pe Someșuri, dinspre N-V-ul provinciei și exteriorizându-se timid în Secuime și mai puternic pe văile laterale ale Mureșului, cum ar fi valea Târnavelor.

Pătrunderea unor elemente și - poate comunități - liniare în Transilvania se întâmplă mai târziu, o dată cu elementele Szákalhát, ca și în Câmpia Aradului (LAZAROVICI-PĂDUREANU 1982) sau tisoide, ca la Lipova-Hodaie (LUCA 1986). Existența unor așa-zise elemente liniare vechi la Turdaș arată, în condițiile cunoștințelor actuale asupra racordării stratigrafice a unor asemenea materiale arheologice, faptul că reprezintă ornamente specifice momentului timpuriu al culturii Petrești (grup Foiene-Mintia: DRAȘOVEAN-LUCA 1990; DRAȘOVEAN 1994; 1994a; 1994b; 1996, 84-86, 93-100), așa cum este cunoscut la Mintia-Gerhat sau Petrești-Groapa galbenă.

Aceste observații sunt pertinente și în urma noilor cercetări de la Orăștie-Dealul Pemilor, punct X2 (LUCA 1997) sau Turdaș-Luncă (cercetări încă inedite efectuate de S. A. Luca) unde orizontul descoperirilor arheologice nu este mai târziu de sfârșitul culturii Vină B2, dar, mai precis, Vină C1.

Evoluții locale, spre liniar, la orizont cronologic și cultural Vină A3-B1, se constată în zonele marginale, izolate, unde există pro-

grese, sub influență vinăiană, spre procese culturale de tipologie liniară. Aceste evoluții sunt firești în condițiile unor procese locale de recesiune tehnologică și culturală datorate izolării excesive a comunităților și, urmării firești a acesteia, dispariția culturii caracteristice orizontului mai vechi. Această transformare este influențată de pătrunderi dinspre culoarul Someșurilor spre câmpia Transilvaniei.

Lista ilustrațiilor/List of Figures

- Fig. 1. Pânade-Tăul Pânăzii (jud. Alba). Ceramică.
 Fig. 2. Pânade-Tăul Pânăzii (jud. Alba). Ceramică.
 Fig. 3. Pânade-Tăul Pânăzii (jud. Alba). Ceramică.
 Fig. 4. Pânade-Tăul Pânăzii (jud. Alba). Ceramică. 5 - piesă de obsidiană.
 Fig. 5. Pânade-Tăul Pânăzii (jud. Alba). Ceramică.
 Fig. 6. Pânade-Tăul Pânăzii (jud. Alba). Ceramică.
 Fig. 7. Limba (jud. Alba). Ceramică. 5-fragment de statueta.
 Fig. 8. Miercurea Sibiului-Petriș (jud. Sibiu). Ceramică.
 Fig. 9. Miercurea Sibiului-Petriș (jud. Sibiu). Ceramică.
 Fig. 10. Miercurea Sibiului-Petriș (jud. Sibiu). Ceramică.
 Fig. 11. Miercurea Sibiului-Petriș (jud. Sibiu). Ceramică.
 Fig. 12. Miercurea Sibiului-Petriș (jud. Sibiu). Ceramică.
 Fig. 13. Miercurea Sibiului-Petriș (jud. Sibiu). 1, 7-greutăți. 2-6, 8-unelte de piatră slefuită.
 Fig. 14. Miercurea Sibiului-Petriș (jud. Sibiu). Ceramică.
 Fig. 15. Vurpăr (jud. Alba). Ceramică.
 Fig. 16. Vurpăr (jud. Alba). Ceramică.

- Fig. 1. Pânade-Păul Tănăzii. (Alba District). Pottery.
 Fig. 2. Pânade-Păul Tănăzii. (Alba District). Pottery.
 Fig. 3. Pânade-Păul Tănăzii. (Alba District). Pottery.
 Fig. 4. Pânade-Păul Tănăzii. (Alba District). Pottery. 5-Obsidian piece.
 Fig. 5. Pânade-Păul Tănăzii. (Alba District). Pottery.
 Fig. 6. Pânade-Păul Tănăzii. (Alba District). Pottery.
 Fig. 7. Limba (Alba District). Pottery. 5. Fragment of a statuette.
 Fig. 8. Miercurea Sibiului-Petriș (Sibiu District). Pottery.
 Fig. 9. Miercurea Sibiului-Petriș (Sibiu District). Pottery.
 Fig. 10. Miercurea Sibiului-Petriș (Sibiu District). Pottery.
 Fig. 11. Miercurea Sibiului-Petriș (Sibiu District). Pottery.
 Fig. 12. Miercurea Sibiului-Petriș (Sibiu District). Pottery.
 Fig. 13. Miercurea Sibiului-Petriș (Sibiu District). 1, 7-weights; 2-6, 8-tools of polished stone
 Fig. 14. Miercurea Sibiului-Petriș (Sibiu District). Pottery.
 Fig. 15. Vurpăr (Alba District). Pottery.
 Fig. 16. Vurpăr (Alba District). Pottery.

LISTA PRESCURTĂRIILOR BIBLIOGRAFICE

- ANDRÎTOIU 1979-ANDRÎTOIU I., *Contribuții la repertoriul arheologic al județului Hunedoara*. Sargetia 14 (1979) 15-34.
 BALĂNESCU 1979-BALĂNESCU D., *Plastica vinăiană de la Gornea*. StComCar (1979) 33-41, 9 planșe.
 1982-*Plastica antropomorfă din așezarea neolitică de la Caransebeș-Balta Sărată*. StComCar 4 (1982) 113-120.
 BALĂNESCU-LAZAROVICI 1979-BALĂNESCU D.-LAZAROVICI GH., *Considerații privind tipologia și evoluția vaselor-capac din cultura Vină (descoperiri din Clisura Dunării)*. Banatica 5 (1979) 17-26.
 BERCIOU 1961-BERCIOU I., *Contribuții la problemele neoliticului din România în lumina noilor cercetări*. București (1961).
 BERCIOU-BERCIOU D.-BERCIOU I., *Săpături și cercetări arheologice în anii 1944-1947*. Apulum 3 (1949) 1-43.
 BERCIOU-POPA 1962-BERCIOU I.-POPA AL., *Săpăturile de salvare de la Sântimbru*. MCA 8 (1962) 267-272.
 CĂSTĂIAN 1995-CĂSTĂIAN M., *Contribuții la repertoriul arheologic al zonei Orăștie*. BCSS 1 (1995) 39-52.
 CIUGUDEAN 1978-Ciugudean H., *Săpăturile de salvare de la Aiud-Cetățuie*. ActaMN 15 (1978) 49-62.

- 1978a-Noi descoperiri arheologice pe teritoriul județului Alba (I). Apulum 16 (1978) 39-53.
 1979-Noi descoperiri arheologice pe teritoriul județului Alba (II). Apulum 17 (1979) 65-86.
 CIUTA 1996-CIUTA M., *Influența factorilor de mediu asupra habitatului din neoliticul timpuriu în Depresiunea Brașovului*. Corviniana 2 (1996) 9-20.
 1997-Contribuții la repertoriul arheologic al neoliticului timpuriu în Depresiunea Brașovului. Apulum 34 (1997) 5-36.
 COMȘA 1963-COMȘA E., *K voprosu o periodizatii neoliticeskikh kultur na severozapade RPR*. DaciaNS 7 (1963) 479-484.
 1967-DATE DESPRE CULTURA VINĂ ÎN REGIUNEA PORTILOR DE FIER. ComSA 3 (1967).
 1969-Das Banater Neolithikum im Lichte der neuen Forschungen. MFMÉ (1969, 2) 29-38.
 1987-Neoliticul pe teritoriul României-considerații. București (1987).
 DRAȘOVEAN 1981-DRAȘOVEAN FL., *Cultura Starčevo-Criș în bazinul Mureșului mijlociu*. Apulum 19 (1981) 33-46.

- 1986-*Așezarea neolitică de la Hunedoara-Dealul Sânpetru*. Sargetia 20 (1986) 11-17.
- (1989) 1990-*Observații pe marginea unor materiale inedite privind raporturile dintre culturile Starëvo-Criș, Vinëa A și lumea liniară în nordul Banatului*. Apulum 26 (1989/1990) 9-48.
- 1994-*The Petrești Culture in Banat*. AB(SN) 3 (1993) 139-170.
- 1994a-*Cultura Petrești în Banat*. SIBan 16 (1994) 1-45.
- 1994b-*Die Stufe Vinëa C im Banat*. Germania 72 (1994, 2) 409-425.
- 1996-*Cultura Vinëa târzie (faza C) în Banat*. Timișoara (1996).
- 1997-*Some remarks concerning the Turdaș and Tăușala Groups*. AB(SN) 5 (1997) 7-9.
- DRAȘOVEAN-LUCA 1990-DRAȘOVEAN FL., LUCA S. A., *Considerații preliminare asupra materialelor neo-eneolitice din așezarea de la Mintia (com. Veșel, jud. Hunedoara)*. SCIVA 41 (1990, 1) 7-18.
- DRAȘOVEAN-MARIȘ 1998-DRAȘOVEAN FL.-MARIȘ T., *Așezarea neolitică târzie de la Zlaști (jud. Hunedoara)*. AB(SN) 6 (1999), 93-119.
- DUMITRAȘCU-LUCA 1991-DUMITRAȘCU S.-LUCA S. A., *Contribuții la cunoașterea neoliticului din nord-vestul României (I). Așezarea de la Dumbrava-Medieșul Aurit*. Crisia 21 (1991) 289-295.
- GARAȘANIN 1993-GARAȘANIN M., *Zu den Problemen der Vinëa-Gruppe in Rumänien*. Balcanica 24 (1993) 7-20.
- KALICZ-MAKKAY 1977-KALICZ N.-MAKKAY I., *Die Linienbandkeramik in der Grossen Ungarischen Tiefebene*. Budapesta (1977).
- KALMAR 1987-KALMAR Z. M., *Neoliticul timpuriu din bazinul someșan și legăturile sale*. ActaMP 11 (1987) 57-72.
- 1990-*Le processus de neolithisation dans le nord-ouest de la Transylvanie*. RC (1990) 17.
- KALMAR-CRIȘAN 1995-KALMAR Z. M.-CRIȘAN V., *Materiale arheologice din județul Harghita în Muzeul Național de istorie al Transilvaniei (I)*. ActaMN 32 (1995, 1) 751-759.
- LAZAROVICI 1970-LAZAROVICI GH., *Cultura Vinëa A în Banat*. ActaMN 7 (1970) 473-488.
- 1971-*Faza a IV-a a culturii Starëvo-Criș în Banat*. ActaMN 8 (1971) 409-413.
- 1973-*Tipologia și cronologia culturii Vinëa în Banat*. Banatica 2 (1973) 25-56.
- 1975-*Tipologia și cronologia materialului vinëian de la Balta Sărată-Caransebeș (Campania din 1963)*. ActaMN 12 (1975) 13-34.
- 1977-*Periodizarea culturii Vinëa în România*. Banatica 4 (1977) 19-44.
- 1977a-*Gornea-Preistorie*. CB 5 (1977).
- 1977b-*Sfârșitul culturii Vinëa-Turdaș în Câmpia Transilvaniei*. StComCar 2 (1977) 211-230.
- 1979-*Neoliticul Banatului*. BMN 4 (1979).
- 1980-*Câteva probleme privind sfârșitul neoliticului timpuriu din nord-vestul României*. ActaMN 17 (1980) 13-30.
- 1981-*Die Periodisierung der Vinëa-Kultur in Rumänien*. PZ 56 (1981, 2) 169-196.
- 1983-*Neoliticul timpuriu din zona Porților de Fier (Clisură)*. Banatica 7 (1983) 9-34.
- 1984-*Neoliticul timpuriu în România*. ActaMP (1984) 67.
- LAZAROVICI-GHERMAN-RESC 1983-LAZAROVICI GH.-GHERMAN K.-RESCII F., *Descoperiri arheologice la Timișoara-Freidorf*. Banatica 7 (1983) 35-51.
- LAZAROVICI-KALMAR 1991-LAZAROVICI GH.-KALMAR Z. M., *Tărtăria*, Cluj-Napoca (1991).
- LAZAROVICI-LAKÓ 1981-LAZAROVICI GH.-LAKÓ E., *Săpăturile de la Zăuan-campania din 1980 și importanța acestor descoperiri pentru neoliticul din nord-vestul României*. ActaMN 18 (1981) 13-44.
- LAZAROVICI-PĂDUREANU 1982-LAZAROVICI GH.-PĂDUREANU E., *Așezarea neolitică de la Arad-Grădiște 2*. Ziridava 14 (1982) 15-34.
- LAZAROVICI-SZÉKELY 1990-1994-LAZAROVICI GH.-SZÉKELY Z., *Sfârșitul neoliticului timpuriu în sud-estul Transilvaniei*. Cumidava 15-19 (1990-1994) 8.
- LUCA 1985-LUCA S. A., *Observații pe marginea unui material ceramic inedit de la Bodrogu Nou (Către Vale)*. Crisia 15 (1985) 279-290.
- 1985a-*Descoperiri arheologice în hotarul comunei Șiria (jud. Arad) din neolitic până în epoca romană târzie*. Banatica 8 (1985) 457-463.
- 1986-*Discuții asupra materialului ceramic din stațiunea neolitică de la Lipova-Hodaie*. Apulum 23 (1986) 43-54.
- 1988-1991-*Stratigrafie și cronologie. Cel mai timpuriu raport stratigrafic dintre culturile Starëvo-Criș și Vinëa. Corelația dintre nivelurile V și IV de la Liubcova-Omița*. Sargetia 21-24 (1988-1991) 1-14.
- 1991-*Stratigraphie et chronologie . . .* Banatica 11 (1991) 141-156.
- 1990-1993-*Cea mai timpurie manifestare Vinëa C în Clisura Dunării (I)*. Apulum 27-30 (1990-1993) 63-78.
- 1995-*Așezarea aparținând culturii Starëvo-Criș de la Pojejena-Nucet (jud. Caraș-Severin)*. Campania 1986. Banatica 13 (1985, 1) 5-22.
- 1995-1996-*Die Vinëa-Siedlung aus Rumess. Die Vinëa A-Phase der Vinëa-Kultur in Siebenbürgen*. Sargetia 26 (1995-1996, 1) 45-62.
- 1996-*Încadrarea cronologică și culturală a așezării neolitice de la Orăștie-Dealul Pemilor, punct X2*. Corviniana 2 (1996) 21-28.
- 1998-*Liubcova-Omița. Monografie arheologică*. Târgoviște (1998).
- 1998a-*Die kulturelle Beziehungen am ende der entwickelten Jungsteinzeit zwischen Siebenbürgen und den umgebenden Gebiete. Die widerspiegelung dieser in den in der Siedlung von Turdaș-Luncă (Kr. Hunedoara). Entdeckten materialien*. LNMDR 165-180.
- 1999-*Sfârșitul eneoliticului pe teritoriul intra-carpatic al României-cultura Bodrogkeresztúr -*. Alba Iulia (1999).
- 1999a-*Contribuții la istoria veche a Hunedoarei. Săpăturile arheologice sistematice din Grădina Castelului - campaniile anilor 1996-1998*. Hunedoara (1999).
- 1999b-*Aspecte ale neoliticului și eneoliticului din sudul și sud-vestul Transilvaniei*. Apulum 36 (1999) 5-33.
- LUCA-BOROFFKA-CIUTĂ 1998-LUCA S. A.-BOROFFKA N.-CIUTĂ M., *Așezarea neolitică aparținând culturii Starëvo-Criș de la Orăștie-Dealul Pemilor, punct X8*. Apulum 35 (1998) 17-30.
- LUCA-COSMA 1993-LUCA S. A.-COSMA A., *Archäologische Geländeuntersuchungen im Brooser Gebiet Böhmerberg (Dealul Pemilor)*. ForVL 36 (1993, 2) 85-87.
- LUCA-IERCOȘAN 1997-LUCA S. A.-IERCOȘAN N., *Contribuții la cunoașterea neoliticului din nord-vestul României (III). Materialele descoperite la Săculeni-Horo (jud. Bihor) în anul 1996*. StComSM 14 (1997) 11-22.

- 1998-Noi descoperiri de artă plastică antropomorfă preistorică din zona Careiului. AB(SN) 6 (1998) 153-166.
- LUCA-PĂREAN 1995-1996-LUCA S. A.-PĂREAN I., *Descoperiri arheologice în hotarul comunei Orlat (jud. Sibiu)*. Sargetia 26 (1995-1996, 1) 227-232.
- LUCA-ROMAN-BAICOANĂ 1997-LUCA S. A.-ROMAN C.-BAICOANĂ M., *Materiale arheologice din peșteri ale județului Hunedoara (I)*. Corviniana 3 (1997) 17-32.
- LUCA ȘI COLAB. 1997-LUCA S. A.-DRĂGHIA D.-CĂSTĂIAN M.-DRAGOTĂ A., *Turdaș-Luncă*, Jud. Hunedoara. CCA (1997) 71.
- PAUL 1965-PAUL I., *Unele probleme ale neoliticului Transilvaniei în legătură cu cultura Petrești*. RevMuz 4 (1965) 294-302.
- 1969-Așezarea neo-eneolitică de la Pianul de Jos (Podei). StComB 14 (1969) 33-88.
- 1970-Săpăturile arheologice din vara anului 1960 de la Ocna Sibiului. MCA 9 (1970) 97-102.
- 1992-Cultura Petrești. București (1992).
- PAUL-CIUTĂ 1997-PAUL I.-CIUTĂ M., *Limba-Șesul Orzii*. CCA 1996 (1997) 2-3.
- 1998-Limba-Bordane. CCA 1997 (1998) 37.
- PĂREAN 1999-PĂREAN I., *Orlat-file de istorie*. Sibiu (1999).
- PAUNESCU 1963-PAUNESCU AL., *Porejiki tardennzkoj kulturi v drevnem neolita v Ciumești*. DaciaNS 7 (1963) 467-475.
- 1964-Cu privire la perioada de sfârșit a epipaleoliticului în nord-vestul și nord-estul României. SCIV 15 (1964, 3) 327.
- POPUȘOI 1980-POPUȘOI E., *Săpăturile arheologice de la Trestiana, comuna Grivița, jud. Vaslui*. CI 11 (1980) 106-110.
- ROMAN 1969-ROMAN P., *Precizări asupra unor probleme ale neoliticului Transilvan*. RevMuz 6 (1969, 1).
- ROSKA 1928-ROSKA M., *Stațiunea neolitică de la Turdaș*. PMJH 3-4 (1928) 3-27.
- 1936-La stratigraphie du néolithique en Transylvanie. DolgSz 1-2 (1936) 42-51.
- 1941-Die Sammlung Zsófia von Torma. Cluj (1941).
- 1942-Erdély Régészeti Repertórium. Cluj (1942).
- 1943-Az Erdély őskori festett Agyagművész. KözLC 3 (1943, 1) 61-83.
- SREJOVIĆ 1988-SREJOVIĆ D., *The Neolithic of Serbia*. Belgrad (1988).
- STANKOVIĆ 1986-STANKOVIĆ S., *The Altars and Prosopomorphic Lids from Vinča*. Belgrad (1986).
- VASIĆ 1936-VASIĆ M. M., *Preistoriëka Vinča*. Belgrad (1936, 4).
- VLAŠA 1959-VLAŠA N., *Cultura ceramicii liniare în Transilvania*. SCIV 10 (1959, 2) 239-246.
- 1959a-O așezare neolitică la Cipău (jud. Mureș). MCA 6 (1959) 448-451.
- 1964-Unele probleme ale neoliticului Transilvaniei. ActaMN 4 (1964) 403-423.
- 1966-Săpăturile arheologice de la Iernut. ActaMN 3 (1966) 399-402.
- 1966a-Cultura Criș în Transilvania. ActaMN 3 (1966) 9-48.
- 1969-Einige Bemerkungen zu Fragen des Neolithikums in Siebenbürgen. SZ 17 (1969) 513-540.
- 1970-Săpăturile de salvare de la Iernut (jud. Mureș). MCA 9 (1970) 167-177.
- 1976-Neoliticul Transilvaniei. BMN 3 (1976).
- VULPE 1973-VULPE AL., *Începuturile metalurgiei aramei în spațiul carpato-dunărean*. SCIV 24 (1973, 2) 217-238.
- ZAHARIA 1962-ZAHARIA E., *Considérations sur la civilisation de Criș a la lumière des sondages de Leț*. DaciaNS 6 (1962) 5-51.
- 1964-Considerații despre cultura Criș pe baza sondajelor de la Leț. SCIV 15 (1964, 1) 19-44.

ABSTRACT

The Early Phase of the Vinča Culture in Transylvania. The Chronological and Ethnocultural Framework

The authors try to describe the main characteristics of the pottery from the settlements Vinča A1-B1 from Transylvania.

These are situated especially on the valley of the middle Mureș or the first part of the inferior valley of the same river, in the Hunedoara Depression and in caves or archaeological sites from the eastern frame of the Poiana Ruscă Mountains. The characteristics of these sites allow the outlining of more successive waves of Vinčian colonization extremely similar to what happens in Clisura Dunării or in Serbia. Consequently, the early Vinča is a phenomenon with a durable cultural development in Transylvania, too.

At the end of the study the author gives out several remarks concerning some pottery materials which have characteristics typical for the early linear horizon, stating that this horizon appears in its acknowledged form only in the basin of the Someș rivers.

Dr. Conferențiar Ștefan Adrian Luca
Universitatea "Lucian Blaga", Sibiu
Tel: 069/215556/210

Dr. Cercetător Horia Ciugudean
Muzeul Național al Unirii, Alba Iulia
Tel: 058/813300

Muzeograf Aurel Dragotă
Muzeul Național al Unirii, Alba Iulia
Tel: 058/813300

Muzeograf Cristian Roman
Muzeul Castelului Corvinștilor, Hunedoara

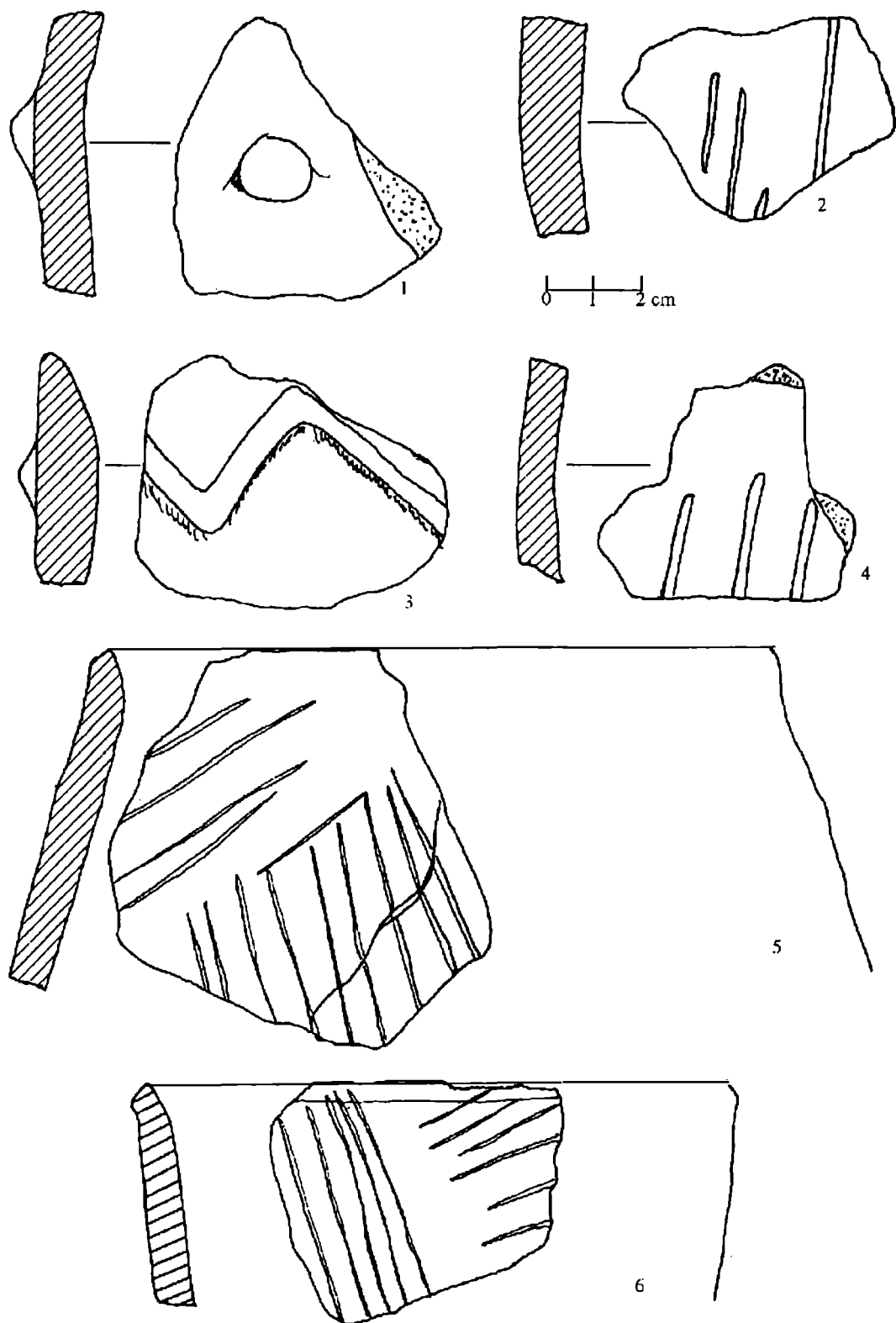

Fig. 1. Pănade-Tăul Pănăzii (jud. Alba district).
Ceramică.

Pottery.

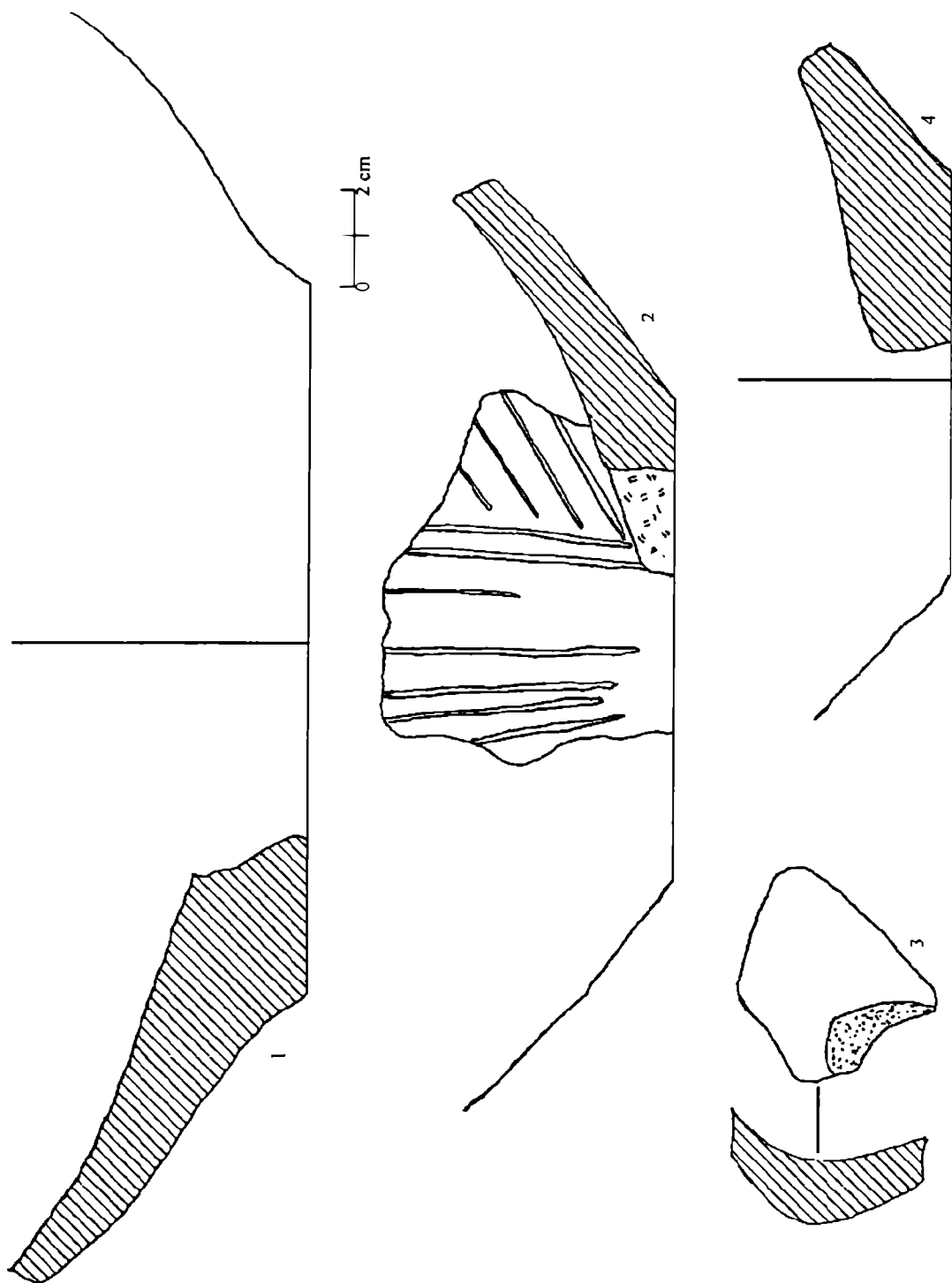

Fig. 2. Pânade-Tăul Pânăzii (jud. Alba District).
Ceramică.

Pottery.

Fig. 2. Pânade-Tăul Pânăzii. Ceramică

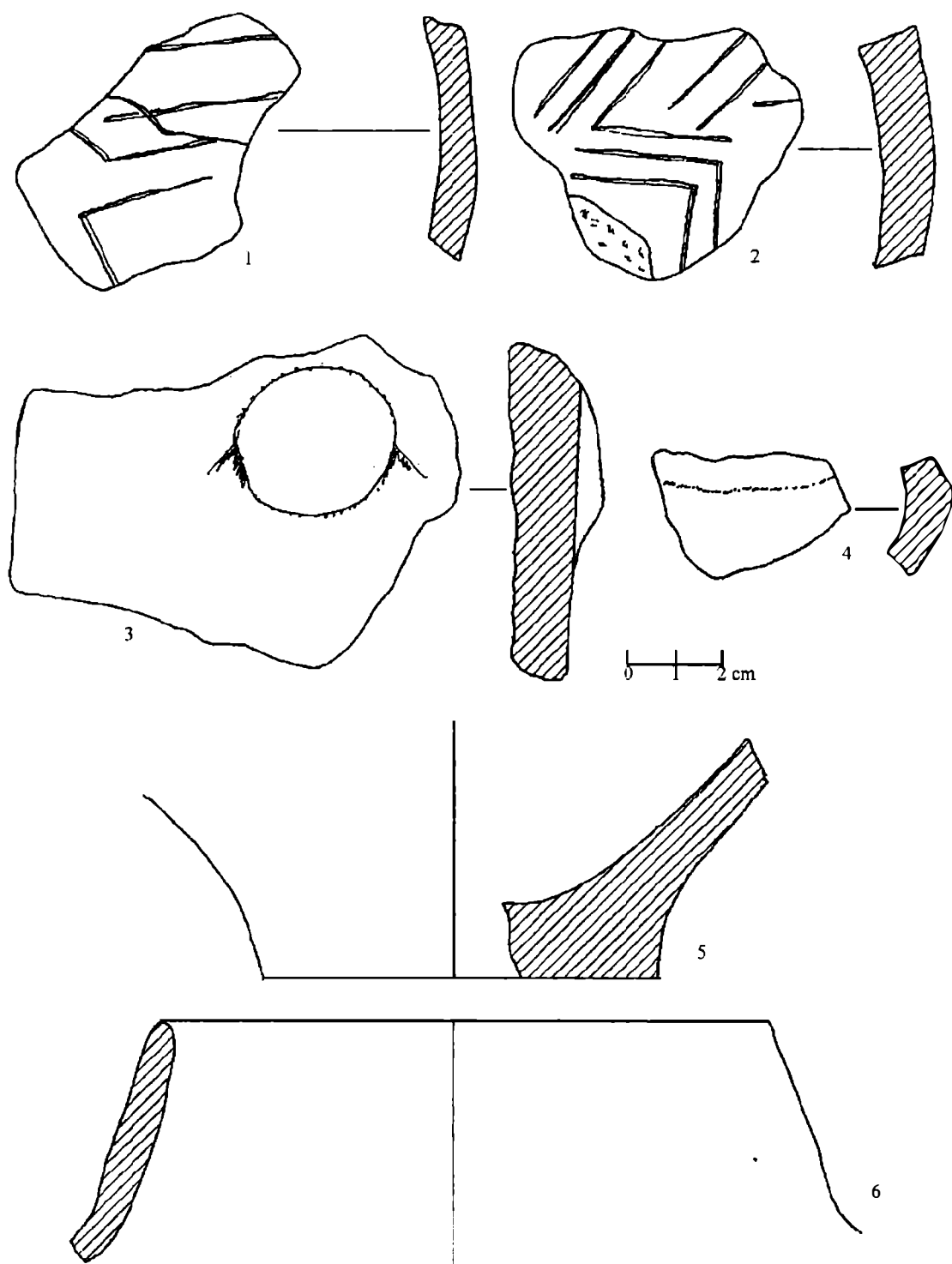

Fig. 3. Pănade-Tăul Pănăzii (jud. Alba District).
Ceramică.

Pottery.

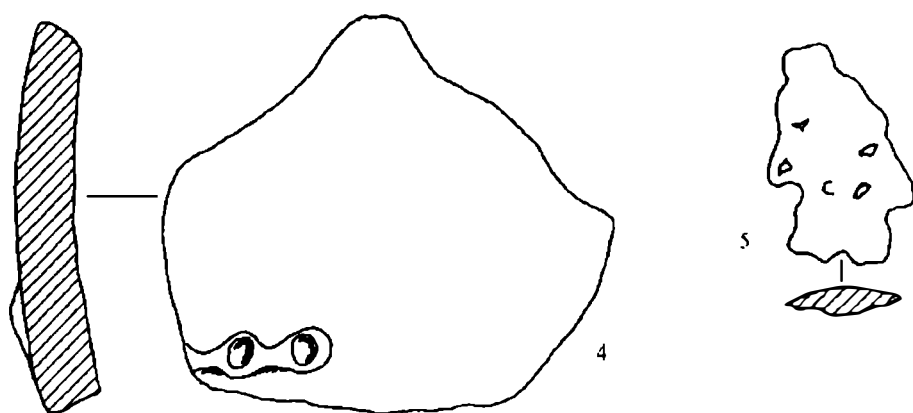
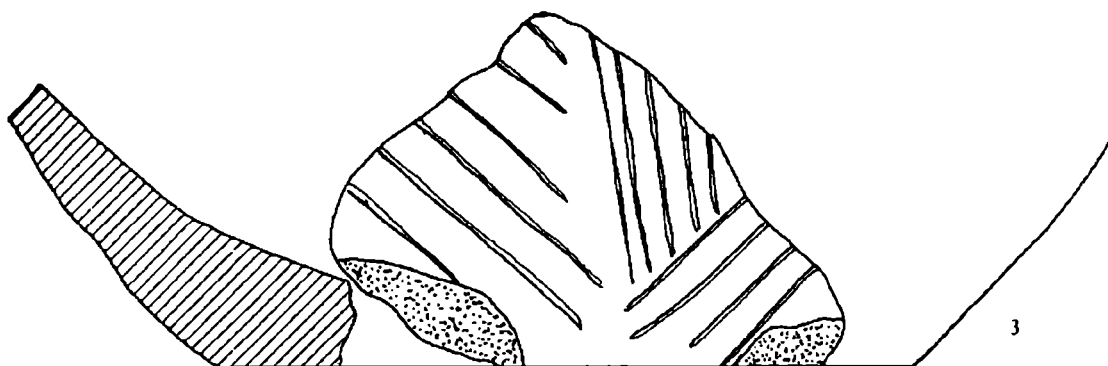
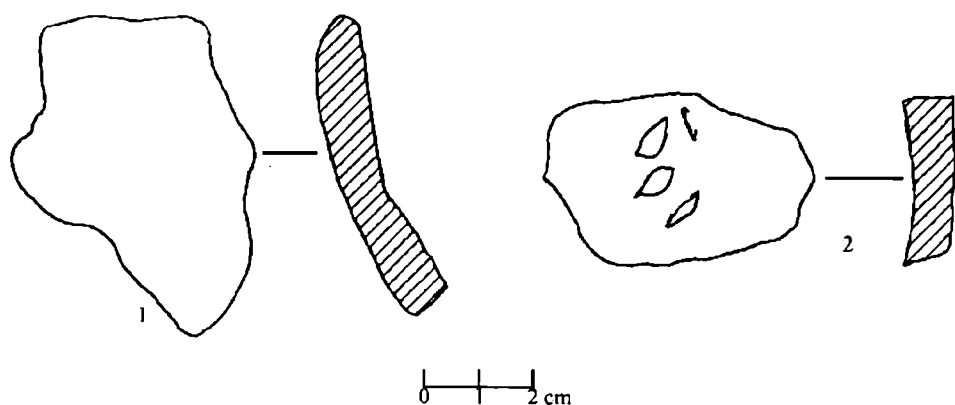

Fig. 4. Pânade-Tăul Pânăzii (jud. Alba District).
Ceramică. 5. piesă de obsidian.

Pottery. 5. Obsidian piece.

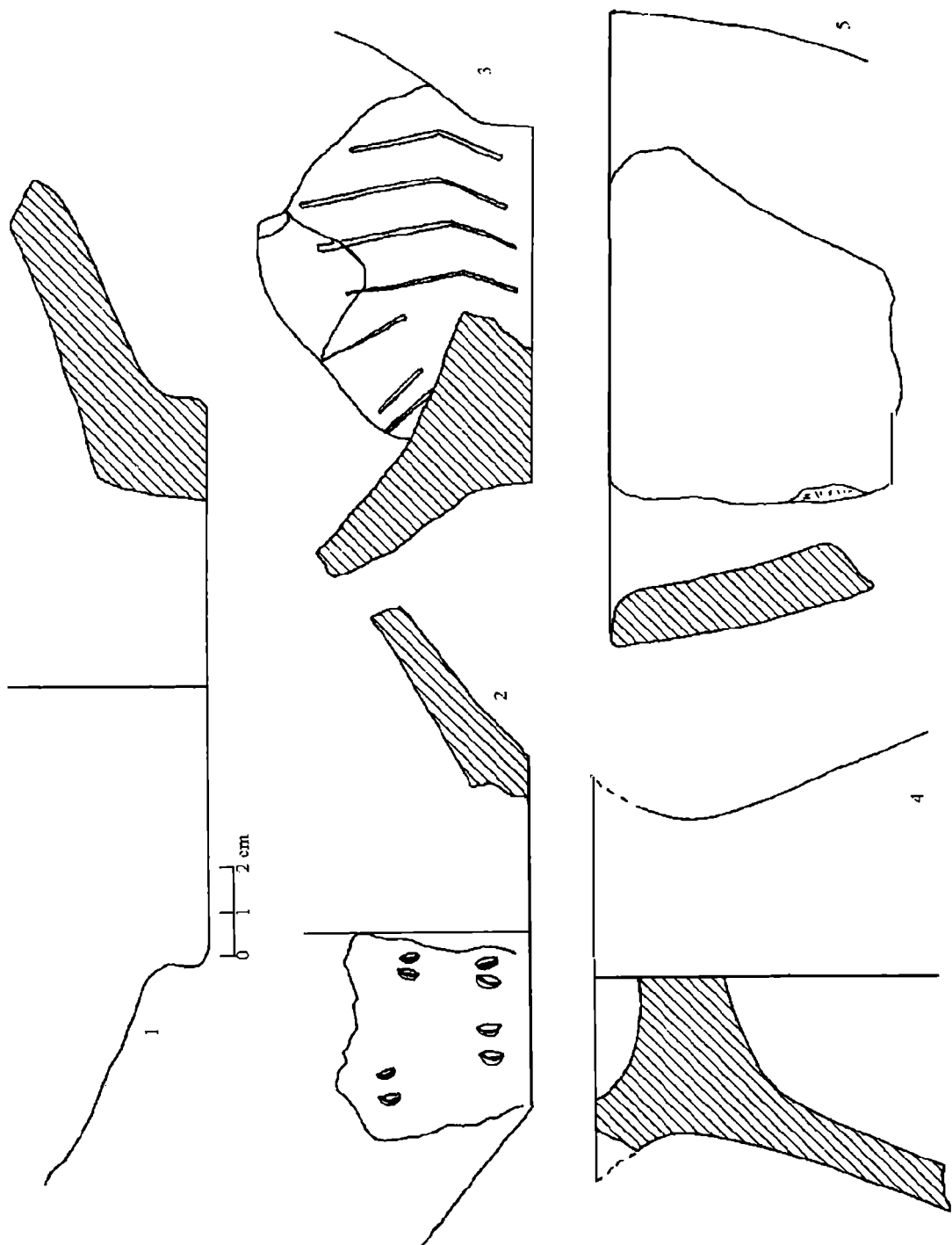

Fig. 5. Pănade-Tăul Pănăzii (jud. Alba District).
Ceramică.

Pottery.

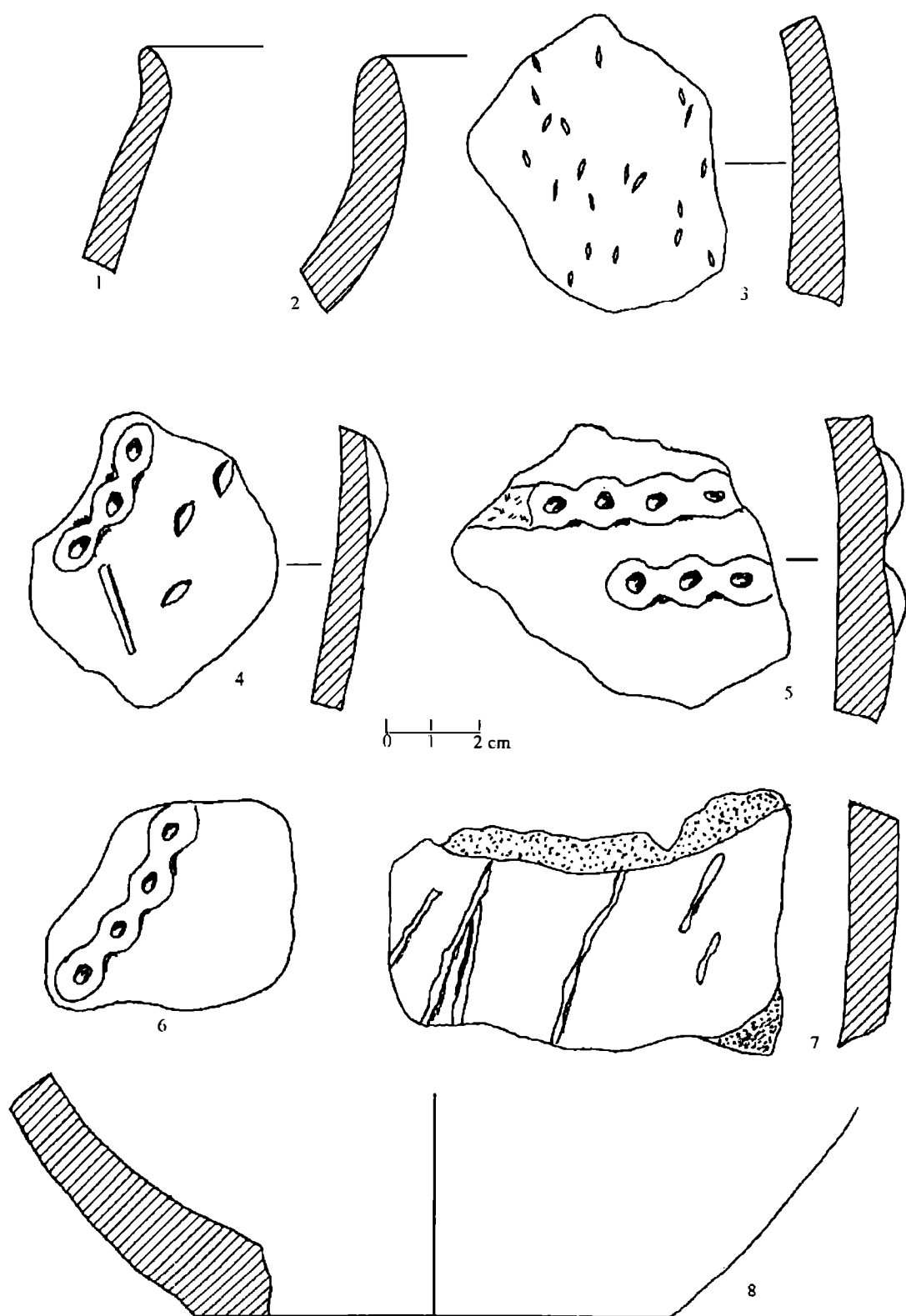

Fig. 6. Pânade-Tăul Pănăzii (jud. Alba District).
Ceramică.

Pottery.

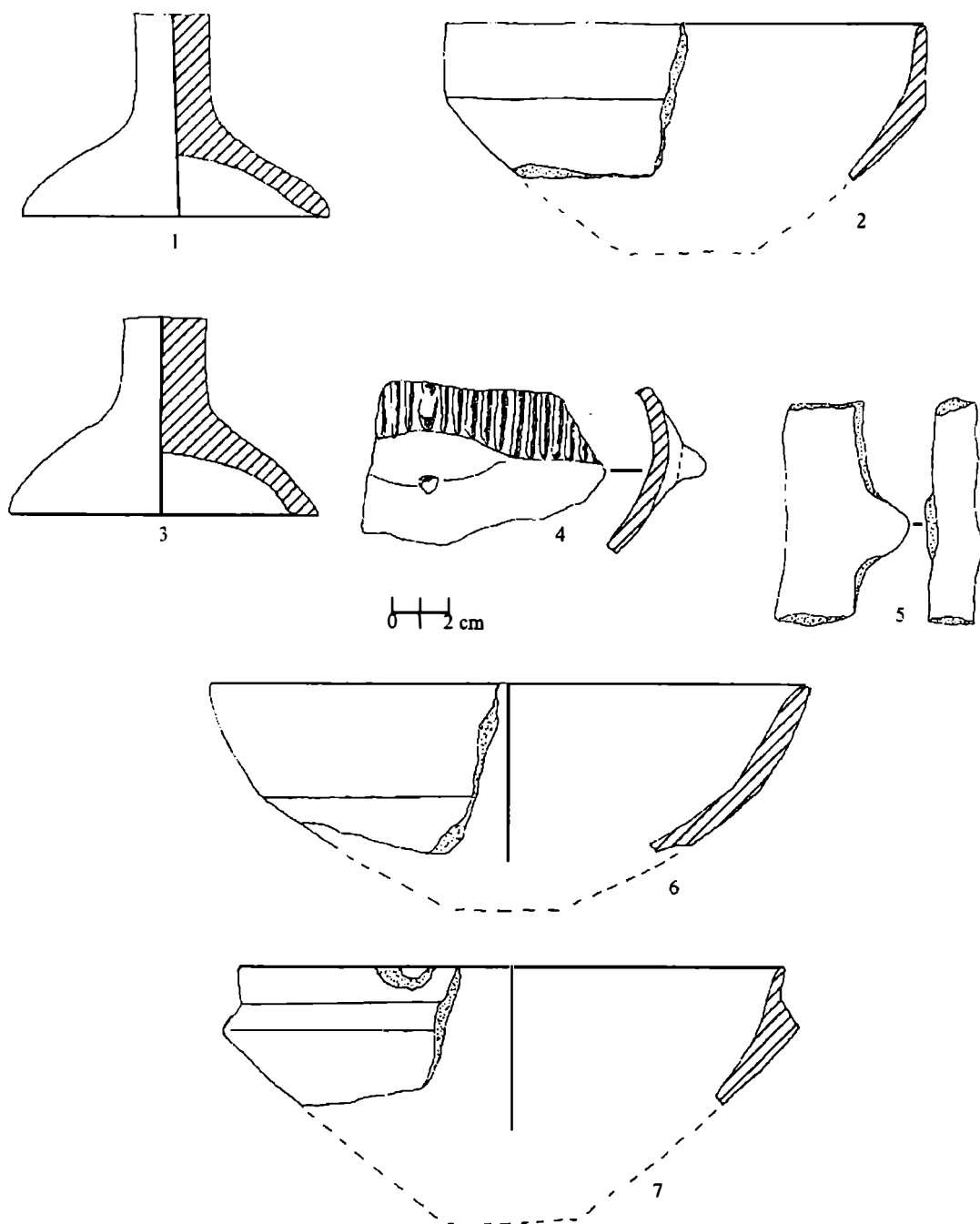

Fig. 7. Limba (jud. Alba District).
Ceramică. 5-fragment de statueta

Pottery. 5. Fragment of a statuette.

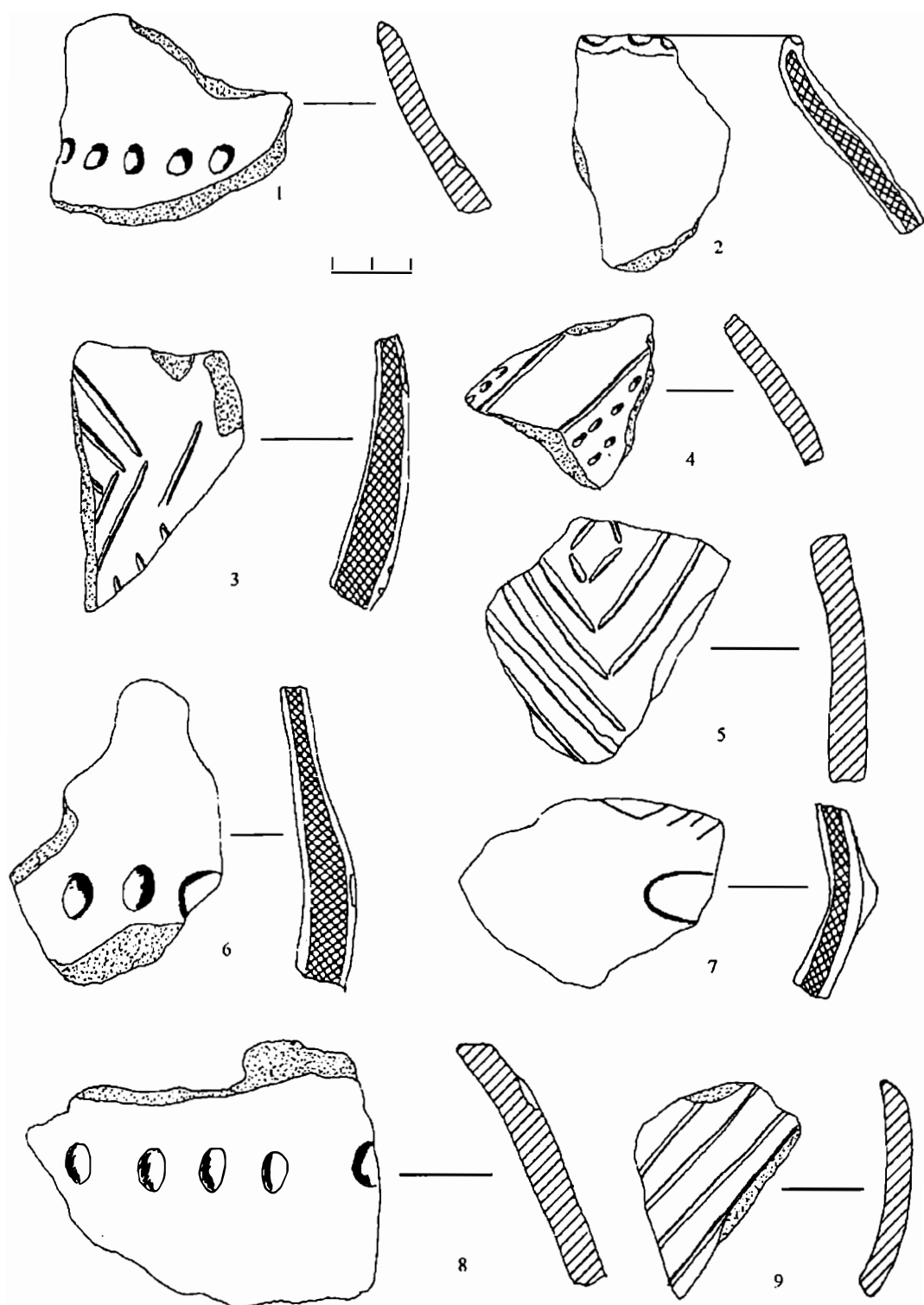

Fig. 8. Micreurca Sibiului-Petriș (jud. Sibiu District).
Ceramică.

Pottery.

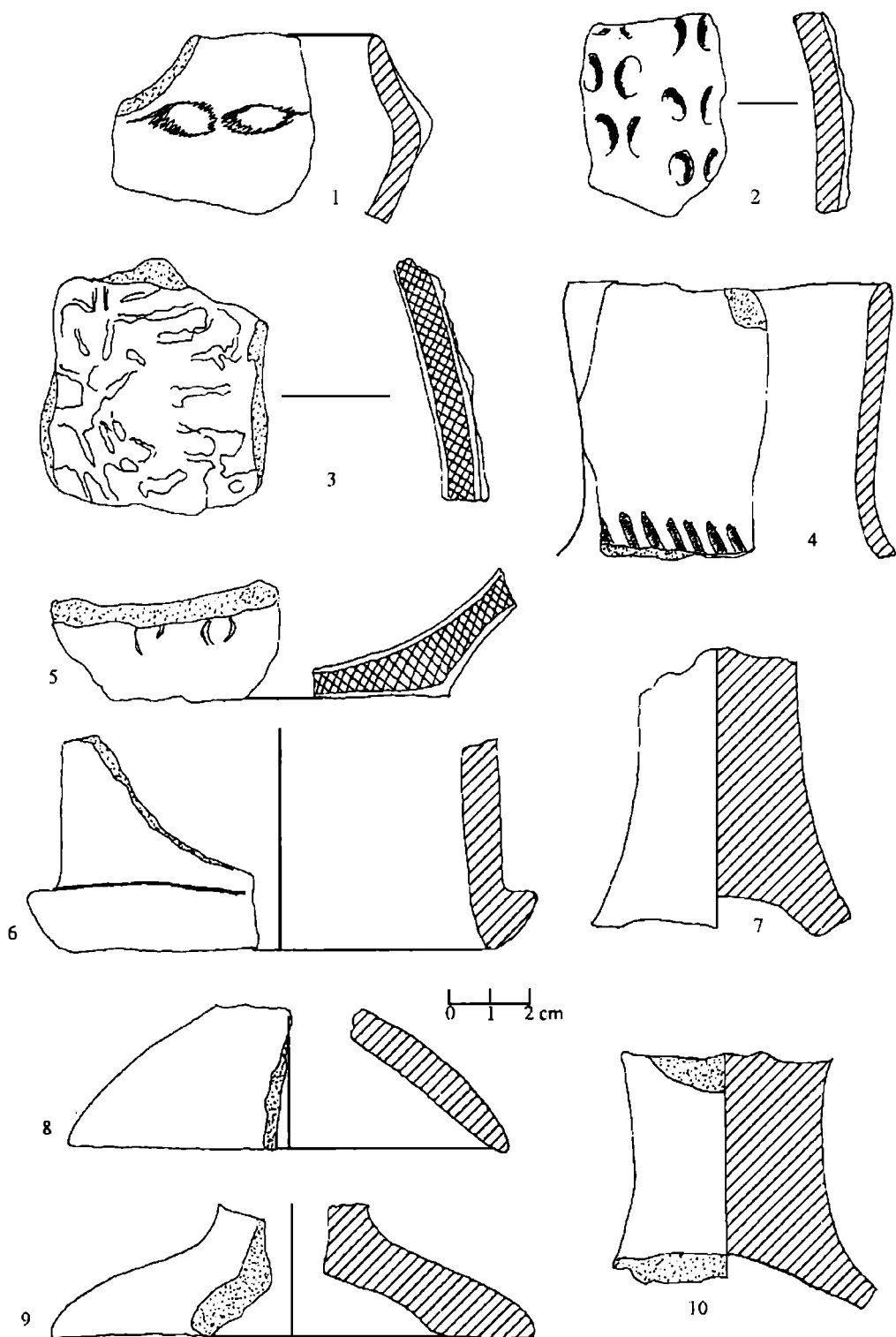

Fig. 9. Miercurea Sibului-Petriș (jud. Sibiu District).
Ceramică.

Pottery.

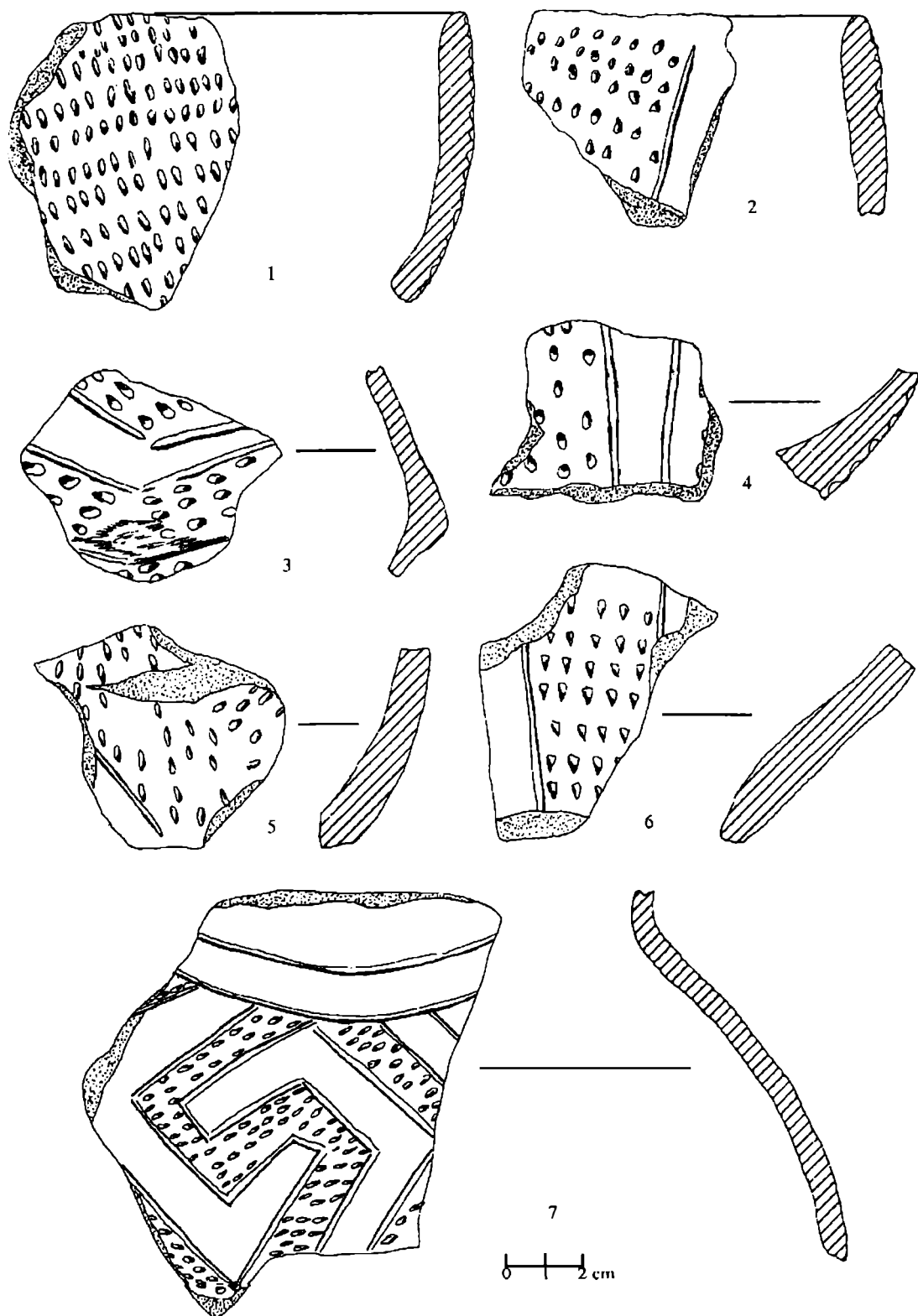

Fig. 10. Miercurea Sibiului-Petris (Jud. Sibiu District).
Ceramică.

Pottery.

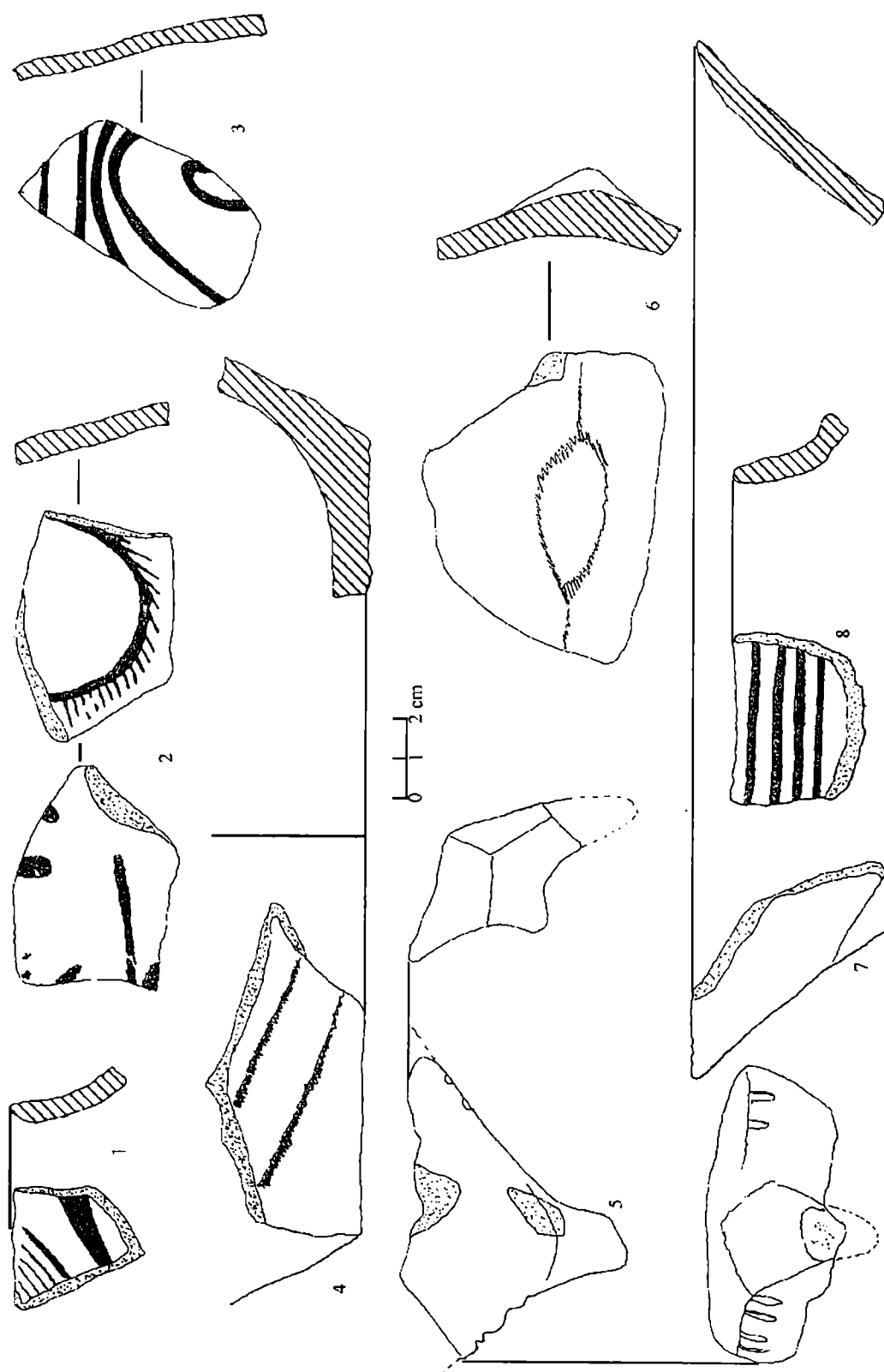

Fig. 11. Miercurea Sibiului-Petriș (jud. Sibiu District).
Ceramică.

Pottery.

Fig. 11. Miercurea Sibiului-Petriș. Ceramică

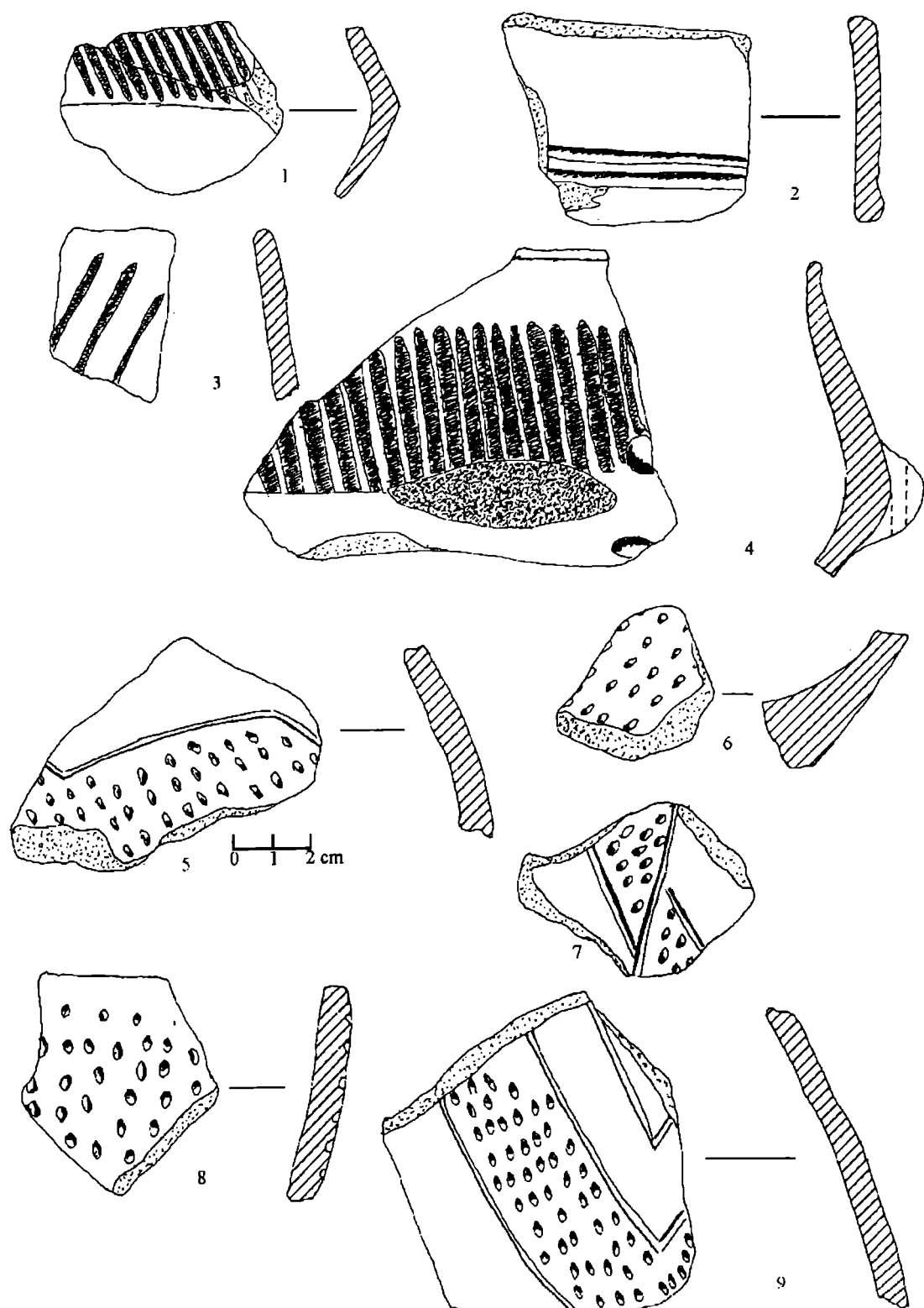

Fig. 12. Miercurea Sibiuului-Petriș (jud. Sibiu District).
Ceramică.

Pottery.

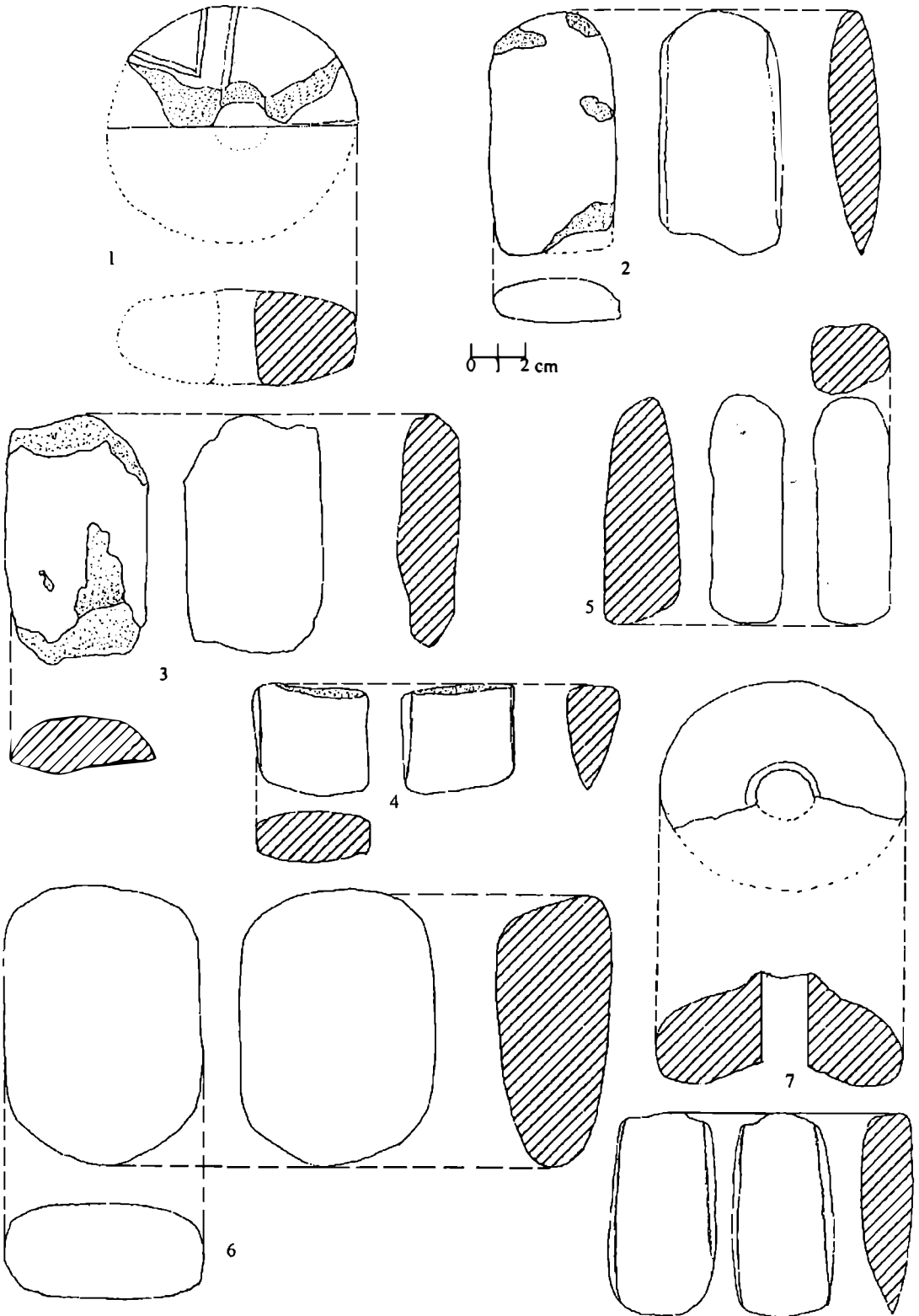
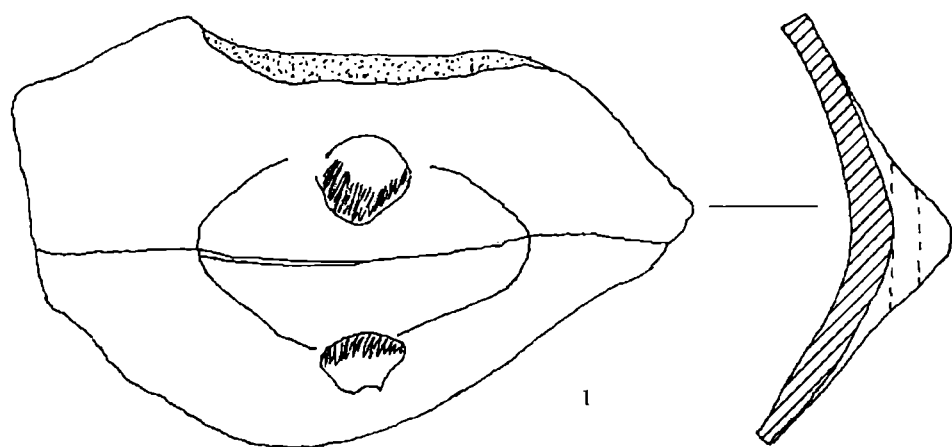

Fig. 13. Miercurea Sibiului-Petriș (jud. Sibiu District).
1, 7-greutăți. 2-6, 8-unelte de piatră șlefuită.

1, 7 weights; 2-6, 8-tools of polished stone

0 1 2 cm

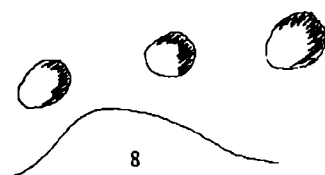
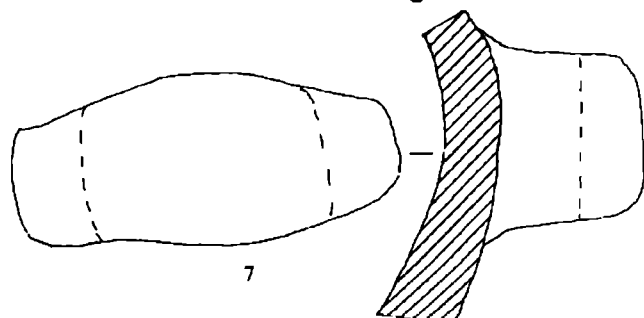
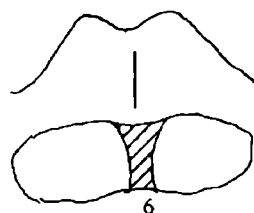
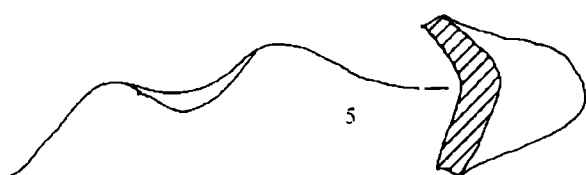
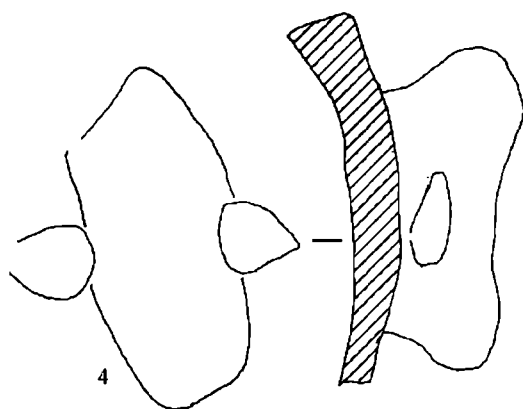
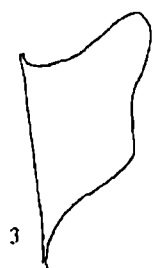
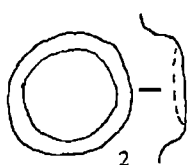

Fig. 14. Micrurca Sibiului-Petriș (jud. Sibiu District).
Ceramică.

Pottery.

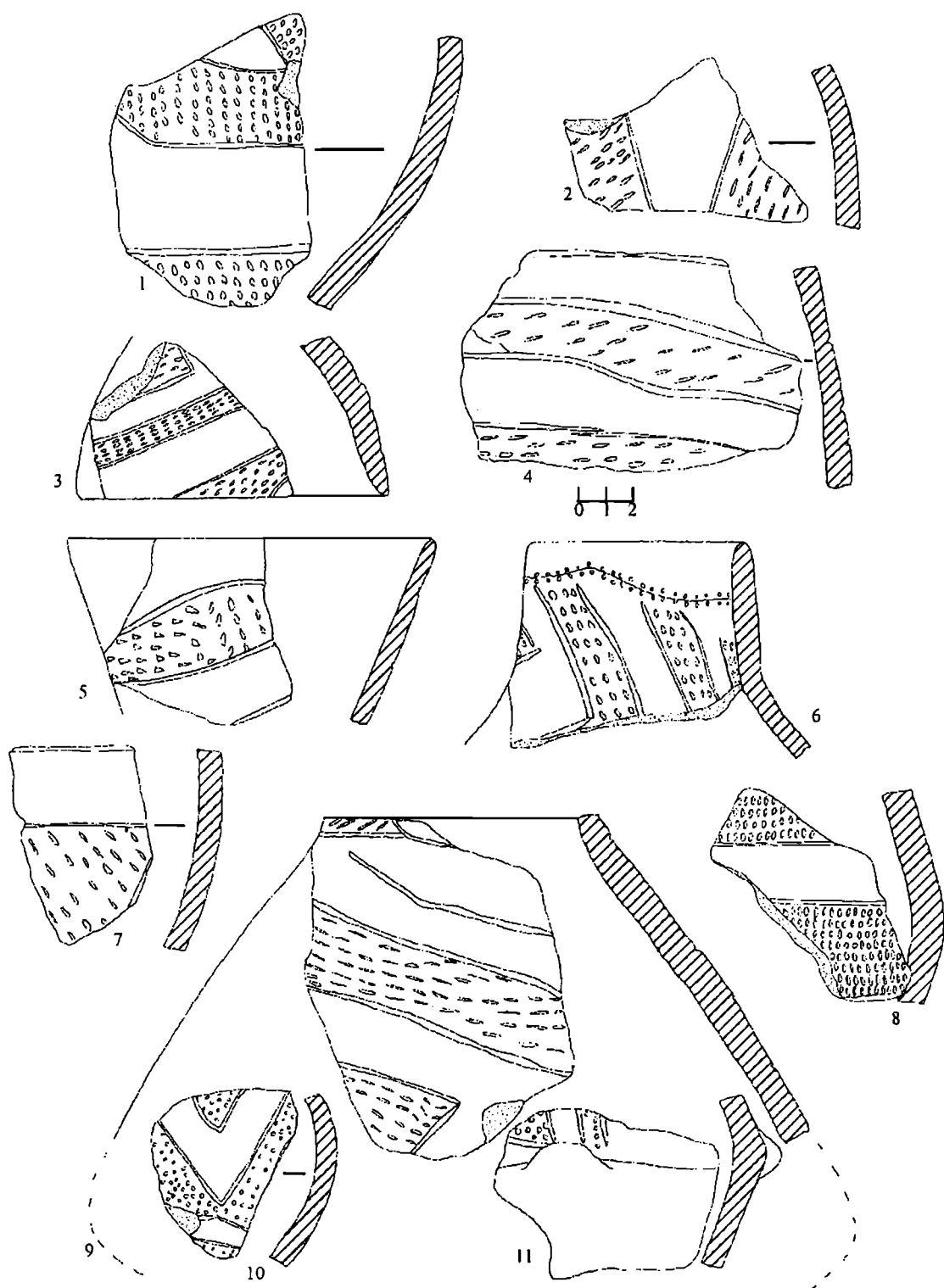

Fig. 15. Vurpăr (jud. Alba District).
Ceramică

Pottery.

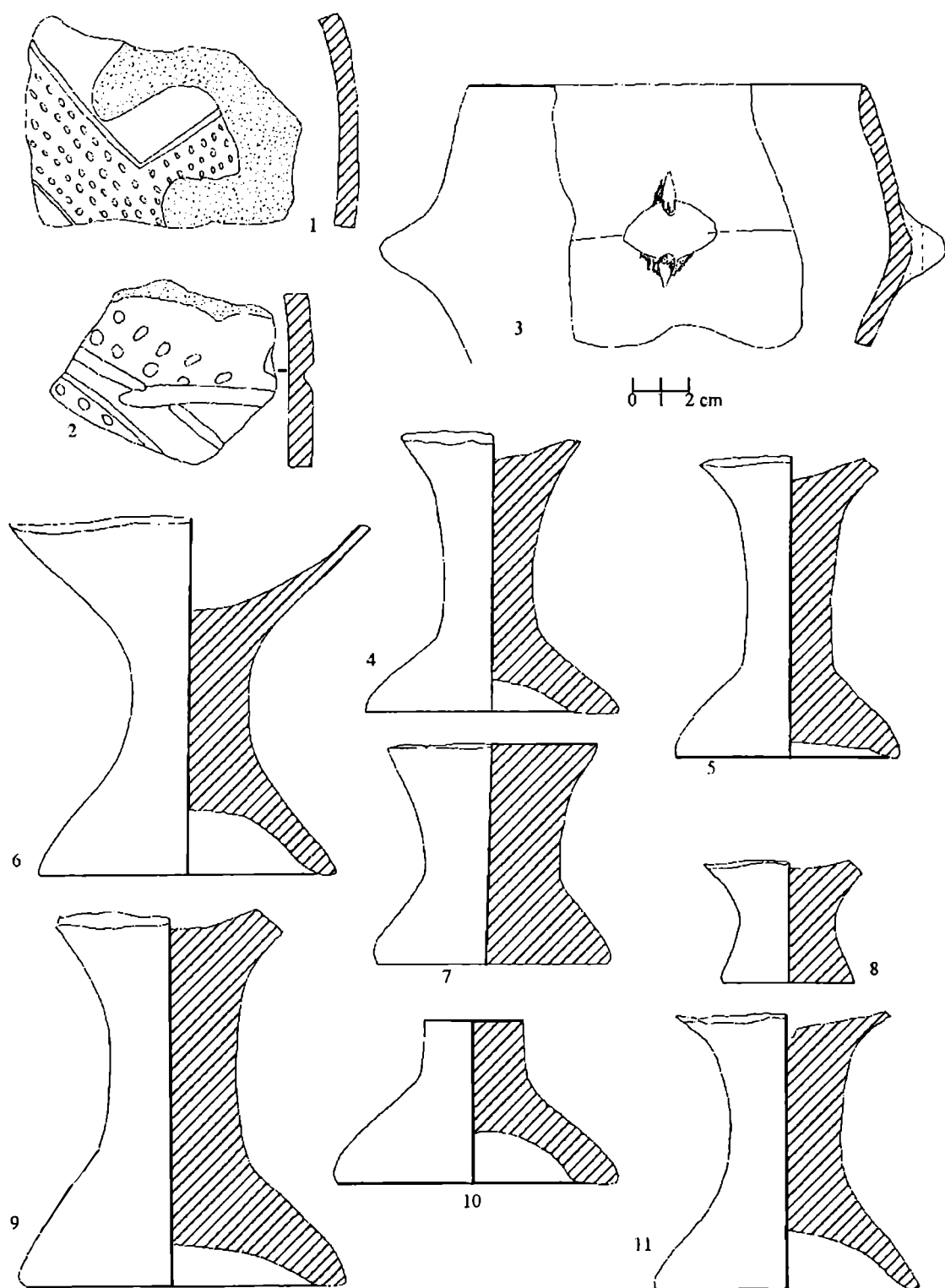

Fig. 16. Vurpâr (jud. Alba District).
Ceramică

Pottery.